

KS. STANISŁAW BISTA

INSTYTUCJA NIŻSZYCH SEMINARIÓW DUCHOWNYCH DIECEZJALNYCH PRZYKŁADEM WPŁYWU PRAWA PARTYKULARNEGO NA KOŚCIELNE PRAWO POWSZECHNE

Treść: I. Wstęp. II. Przyczyny powstania niższych seminariów. III. Stanowisko Stolicy Apostolskiej wobec niższych seminariów. IV. Recepcja niższych seminariów przez Kodeks Prawa Kanonicznego. V. Zakończenie.

I. WSTĘP

Prawo kanoniczne, normujące działalność Kościoła „ad extra” i „ad intra”, podlega zasadzie nieustannego rozwoju, wyjąwszy to, co w nim — podobnie zresztą jak i w samej strukturze Kościoła — jest niezmiennie, a mianowicie prawo Boże. Zmieniające się wciąż warunki życia i działania Kościoła na skutek przemian zachodzących w świecie — w tym naturalnym środowisku, w jakim z woli jego Boskiego Założyciela rozwija się Kościół — sprawiają, że prawo kościelne nie jest rzeczywistością statyczną, lecz dynamiczną¹. Nic więc dziwnego, że podjęta i przekazana do realizacji przez Sobór Watykański II przystosowana odnowa Kościoła, musiała również objąć prawo kanoniczne. Dzięki temu na naszych oczach dokonują się głębokie przemiany w prawodawstwie kościelnym. Nie przesądzając w niczym o ostatecznym ich wyniku, można już dziś powiedzieć, że będą one stanowiły nie tylko jeden z najważniejszych etapów w historii prawa kanonicznego, ale zarazem wymowny przykład jego ustawicznego rozwoju.² Nowa z kolei kodyfikacja — podobnie zresztą jak wszystkie poprzednie — będzie również podlegała temu ewolucyjnemu procesowi. Ewolucja bowiem prawa kanonicznego jest nierozdzielnie złączona z drogą pielgrzymującego poprzez wieki Kościoła ku coraz to lepszemu poznaniu otrzymanego za pośrednictwem Objawienia Bożego dziedzictwa aż do osiągnięcia eschatologicznej pełni.³

Dla lepszego zrozumienia tego prawa stałego rozwoju, nie od rzeczy będzie sięgnąć po przykład z dziedziny, w której zaznacza się to prawo bardzo wyraźnie i — bez przesady mówiąc — nieustannie. Tą dziedziną jest wpływ prawa partykularnego na konfigurację przepisów prawa

¹ Por. przemówienie papieża Pawła VI do Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 29. 11. 1965 r. (AAS 57 (1965) 987—988).

² Por. S. Bista, *Z prac nad rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Śląskie Studia Historyczno-teologiczne 3 (1970) 287—301.

³ Por. KK n. 48, *passim* (AAS 57 (1965) 53—54).

powszechnego.⁴ Przykłady z tej dziedziny mają to do siebie, że nie tylko pozwalają lepiej poznać mechanizm ewolucyjnych przemian prawa kanonicznego, ale równocześnie dobrze naświetlają ich właściwy charakter ukazując wyraźnie zakres, w jakim się one dokonywują. Jest nim zakres prawa kościelnego pochodzenia ludzkiego, stanowionego przez kompetentną władzę kościelną. Zakres bowiem prawa kościelnego pochodzenia Bożego nie podlega ewolucji, a jedynie wykładni przez Urząd Nauczycielski Kościoła.⁵

Wybrany przykład w postaci instytucji niższych seminariów duchownych diecezjalnych jest jednym z wielu przykładów, jaki można przywołać, patrząc na dziedzinę wpływu prawa partykularnego na ukształtowanie przepisów prawa powszechnego. Jest jednak jednym z przykładów, którego znaczenie jest aktualne w życiu i działaniu współczesnego posoborowego Kościoła.⁶

II PRZYCZYNY POWSTANIA NIŻSZYCH SEMINARIÓW

Dla właściwego przedstawienia powstania, rozwoju i prawnego charakteru niższych seminariów, konieczne jest najogólniejsze poznanie genezy idei tej instytucji. Pierwszą przesłankę tej genezy stanowił dekret soboru trydenckiego o seminariach diecezjalnych. Na jego bowiem fundamencie opierał się ich byt prawny. Dekret nie przewidywał wprawdzie erekcji takich zakładów, zawierał jednak w swoich postanowieniach ogólną podstawę prawną umożliwiającą ich erekcję. Równocześnie dekret był ich preformacją, ponieważ mieściły się one w jego przepisach niejako w załączku przez to, że zakładał — używając dzisiejszej terminologii — współistnienie w obrębie jednej instytucji niższego i wyższego seminarium.⁷ Drugą przesłanką genezy idei niższych seminariów stała się ewolucja instytucji seminarium diecezjalnego, jaka miała miejsce po zakończeniu soboru trydenckiego. Wprowadzenie bowiem w życie dekretu soborowego w zmiennych warunkach życia i działania różnych kościołów lokalnych, spowodowało powstanie licznych modeli seminariów diecezjalnych o różnorodnej strukturze organizacyjnej. Jednym z takich modeli strukturalnych były niższe seminaria.⁸ Ten właśnie proces ewolucji instytucji seminarium diecezjalnego był równocześnie najbardziej ogólną, a zarazem podstawową przyczyną powstania niższych semina-

⁴ Por. G. Le Bras, *Dialectique de l'universel et du particulier dans le droit canon*, *Annali di storia del diritto* 1 (1957) 77—84.

⁵ Por. jako przykład kościelne prawo małżeńskie w świetle stwierdzenia KDK n. 50: „In sua vero agendi ratione coniuges christiani conscii sint se non ad arbitrium suum procedere posse, sed semper regi debere conscientia ipsi legi divinae conformanda, dociles erga Ecclesiae Magisterium, quod illam sub luce Evangelii authentice interpretatur” (AAS 58 (1966) 1071).

⁶ Innym przykładem jest instytucja „konferencji biskupów”. Por. P. Hemperek, *Stanowisko prawne konferencji biskupów*, *Prawo Kanoniczne* 13 (1970) n. 1—2, 21—48; G. May, *Die Deutsche Bischofskonferenz nach ihrer Neuordnung*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 138 (1969) 405—461.

⁷ Por. S. Bista, *Zarys rozwoju instytucji naukowo-wychowawczych kleru diecezjalnego*, *Śląskie Studia Historyczno-teologiczne* 1 (1968) 59—61.

⁸ Por. S. Bista, dz. cyt., *Śląskie Studia Historyczno-teologiczne* 2 (1969) 87.

riów. Obok niej występowały dalsze, jeszcze bardziej szczegółowe przyczyny.

Wśród szczegółowych przyczyn zaprowadzenia niższych seminariów, na pierwszy plan wybija się dążenie do znalezienia wyjścia z impasu, jaki został spowodowany błędnym z punktu widzenia pedagogiki założeniem, znajdującym się w dekrete tryndeckim. Dekret bowiem przewidywał, że w jednym i tym samym zakładzie mają przebywać kandydaci do stanu kapłańskiego od dwunastego roku życia aż do otrzymania święceń kapłańskich. Ta koncepcja realizacji jednolitego programu formacyjnego napotykała od samego początku na niepokonalne wprost trudności i stała się jedną z przyczyn opóźniających rozwój instytucji seminarium diecezjalnego.⁹ W poszukiwaniu rozwiązania zaczęto zastanawiać się nad jej podziałem na dwa odrębne zakłady, bardziej dostosowane do wieku wychowanków, tj. na seminarium dla chłopców i dla starszej młodzieży. Dobre wyniki tego eksperymentu — jak np. we Francji, gdzie dopiero po zastosowaniu tego podziału upowszechnienie instytucji seminarium diecezjalnego ruszyło z martwego punktu¹⁰ — sprawiły, że zaczęto coraz częściej erylować niższe seminaria.¹¹ Ponadto na takie rozwiązanie sprawy wywarł również wpływ podział szkół i kolegiów zakonnych stosownie do wieku wychowanków, przeprowadzony po soborze tryndeckim przez Jezuitów i inne zgromadzenia zakonne.¹² W ten sposób narastało z wolna przeświadczenie o słuszności takiego stanowiska z punktu widzenia zasad pedagogiki.

W zaprowadzeniu niższych seminariów widziano nie tylko przezwyższenie niekorzystnego z punktu widzenia pedagogiki modelu strukturalnego seminarium diecezjalnego, ale spodziewano się po nim jeszcze wielu innych dodatnich skutków. W niższych seminariach można było bowiem łatwiej sprawdzić wartość powołania kapłańskiego młodocianych wychowanków, dokonać ich selekcji¹³ oraz uniknąć niepotrzebnych kosztów związanych z długoletnim prowadzeniem kandydatów nie posiadających odpowiednich kwalifikacji.¹⁴ Zakłady te zapewniały ponadto sprawniejsze przeprowadzenie programu naukowo-wychowawczego w sensie realizacji jego głównego celu, który — stosownie do wieku i zdolności pojmowania przebywających w nim alumnów — polegał na wzmocnieniu i doprowadzeniu do rozkwitu ich załączkowego powołania

⁹ M. H. Vicaire, *Le clergé catholique du XVIe au XXe siècle*. W: *Prêtres d'hier et aujourd'hui* (Praca zbiorowa), Paris 1964, 206.

¹⁰ Por A. Degert, *Histoire des Séminaires Français jusqu'à Révolution*, Paris 1912, 1, 111 nn. i 2, 457 nn.

¹¹ Pierwszym, który użył nazwy „niższe seminarium” („Petit Séminaire”) był św. Wincenty a Paulo. Nazwa ta pojawiła się po raz pierwszy w jego listach w 1649 r. na równi z nazwą „Grand Séminaire”. A. Degert, dz. cyt., 2, 464.

¹² C. S. Aliseda, *La doctrina de la Iglesia sobre Seminarios desde Trento hasta nuestros días*. Desarrollo y sistematización, Granada 1942, 118.

¹³ „... Non parva sane ex parvis hisce Seminariis capitur utilitas. In iis enim adulescentuli certiora in dies indicia produnt, quinam clericali militiae adscribendi sint, quinam ab ea repellendi...” — *Decreta Concilii Plenarii Baltimorensis II*. a. 1866. Tit. III. *De Personis Ecclesiasticis*. Cap. VII. *De Seminariis ecclesiasticis constituendis et ordinandis* (Coll. Lac. 3, 499).

¹⁴ J. M. Sailer, *Neue Beiträge zur Bildung der Geistlichen*. W: J. M. Sailer's sämtliche Werke unter Anleitung des Verfassers herausgegeben von J. Widmer 19, Sulzbach 1839, 233.

kapłańskiego.¹⁵ Dostrzegano również dodatkową korzyść, jaką przynosiły ze sobą niższe seminaria w dziele kształtowania światopoglądu inteligencji katolickiej. Ci bowiem spośród wychowanków, którzy ostatecznie nie wybrali stanu duchownego, jako swego celu życiowego, wracali zwykle do życia świeckiego, jako świadomi swoich zadań katolicy.¹⁶

Dalszą przyczyną skłaniającą biskupów do wprowadzenia niższych seminariów, była chęć wprowadzenia w całej rozciągłości dekretu soboru trydenckiego. W wielu krajach istniały bowiem jedynie wyższe seminaria. Te zaś same w sobie nie czyniły zadość wymaganiom dekretu trydenckiego, który domagał się przygotowania kandydatów do kapłaństwa od najmłodszych lat. Dlatego uważano erekcję niższych seminariów za konieczne uzupełnienie w kierunku jego pełnej realizacji.¹⁷

Nie mniejszy wpływ na powstanie niższych seminariów miały starania Stolicy Apostolskiej wokoło wprowadzenia dekretu soboru trydenckiego o seminariach diecezjalnych.¹⁸ Papieże w wielu encyklikach¹⁹ konstytucjach,²⁰ listach apostolskich,²¹ bullach cyrkumskrypcyjnych²² oraz

¹⁵ „Eo fine instituta sunt minora seminaria ut, humaniores litteras edocti et a teneris annis ad religionem et pietatem informati, juvenes ad statum clericalem disponantur...” — *Decreta Concilii provinciae Albiensis* a. 1850. Tit. VII. *De studiis ecclesiasticis*. Decr. II. *De selectu alumnorum pro seminariis*. 1. *Pro seminariis minoribus* (Coll. Lac. 4, 439).

¹⁶ „... Die Errichtung von Knabenseminarien... kann... nur heilsam wirken... Widmen sie (scil. die Knaben) sich nicht dem Geistlichen Stande, so wird die höhere Richtung, zu welcher sie angeleitet wurden, auch in anderen Lebensverhältnissen sich für Alle, mit welchen ihr Beruf sie in Berührung setzt, segnenreich erweisen...” — *Conventus Episcoporum Austriae Viennensis* a. 1849. X. *Ueber den Unterricht* (Coll. Lac. 5, 1364).

¹⁷ „... Die Seminarien, deren Gründung das heilige Concilium von Trient angeordnet hat, haben sich nicht auf den Unterricht in der Theologie zu beschränken, sondern sollen auch dazu dienen, um Knaben, welche sich dem geistlichen Stande zu widmen wünschen, in jenen Gegenständen zu unterrichten, welche... als Vorbereitung dienen... Die versammelten Bischöfe erkennen es als dringend notwendig, dass der heilsamen Anordnung des Conciliums überall, sei es durch Erweiterung des bisherigen Seminares oder durch Hinzufügung eines Knabenseminares, genügt werde...” — *Conventus Episcoporum Austriae* a. 1856. VI. *Zuschriften an das k. k. Ministerium für Cultus und Unterricht* (Coll. Lac. 5, 1263). Uchwały synodu prowincjonalnego w Wiedniu z 1858 r. świadczą o tym, że biskupi austriaccy postanowili urzeczywistnić swój zamiar wprowadzenia w całej rozciągłości dekretu trydenckiego, właśnie na drodze erekcji niższych seminariów. Por. *Decreta Concilii provinciae Viennensis* a. 1858. Tit. VI. *De seminariis scholisque*. Cap. I. *De seminariis juxta sanctiones Tridentinas moderandis*. „... Quum autem in provincia Viennensi loca seminariis ex antiquo addicta non ea essent, quae praeter alumnos theologiae studentes etiam pueros humanioribus litteris erudiendos continerent, seminaria, quae puerorum dicunt, in seminarii maioris supplementum erecta sunt...” (Coll. Lac 5, 201).

¹⁸ Opracowanie całokształtu starań papieży, wokoło zaprowadzenia seminariów diecezjalnych, przynosi *Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus, Seminaria Ecclesiae Catholicae*, Typis Polyglottis Vaticanis 1963, 186 nn. (w dalszym ciągu artykułu będzie używany skrót SEC).

¹⁹ Por. zwłaszcza encykliki Benedykta XIV „*Ubi primum*” z 3. 12. 1740 r., 2 (CIC Fontes 1, n. 304) i Piusa IX „*Qui pluribus*” z 9. 11. 1846 r., 8 (CIC Fontes 2, n. 504).

²⁰ Por. szczególnie konstytucję Benedykta XIII „*Credite Nobis*” z 9. 5. 1725 r., § 7—8 (CIC Fontes 1, n. 288) i Benedykta XIV „*Ad militantis*” z 30. 3. 1742 r., § 34 (CIC Fontes 1, n. 326).

²¹ Por. m. i. list Piusa IX do biskupów austriackich „*Optime noscitis*” z 5. 11. 1855 r. (Ph. Schneider, *Die partikulären Kirchenrechtsquellen in Deutschland und Oesterreich*, Regensburg 1898, 186).

²² Por. m. i. bullę cyrkumskrypcyjną Piusa VII dla prowincji kościelnej Górnego Renu z 16. 8. 1821 r., V. (Ph. Schneider, dz. cyt., 113).

konkordatach²³ kładli szczególny nacisk nie tylko na wprowadzenie instytucji seminarium diecezjalnego w całym Kościele, ale równocześnie podkreślali, że pobyt w nim alumnów powinien się rozpoczynać od najmłodszych lat i że jest to zakład kształcący nie tylko młodzieńców-studentów teologii, ale również chłopców rozpoczynających studia humanistyczne. Celem wykonania zawartych w nich nakazów i zaleceń, biskupi przyspieszali, a nieraz dopiero rozpoczynali dzieło budowy niższych seminariów.²⁴

Bardzo ważną przyczyną powstania niższych seminariów był brak powołań kapłańskich. Kiedyś, u kolebki seminarium diecezjalnego, wpłynął on m.in. w zdecydowany sposób zarówno na uchwalenie dekretu trydenckiego, jak i na nadanie seminarium charakteru instytucji, która umożliwiając bezpłatne kształcenie biednych kandydatów do kapłaństwa, miała na tej drodze zaradzić skutecznie niedoborowi w szeregach kapłańskich.²⁵ Ten sam brak spowodował — zwłaszcza od schyłku XVIII w. począwszy — powstanie niższych seminariów w wielu krajach katolickich.²⁶

Istotą braku powołań kapłańskich był nie tyle sam brak tych powołań, ile raczej obiektywne trudności, które stały na przeszkodzie w dojściu do kapłaństwa licznych chłopców i młodzieńców, mających szczerzy zamiar poświęcić się służbie Bożej. Kasata zakonu Jezuitów w 1773 r., rewolucja francuska i sekularyzacja dóbr kościelnych na początku XIX w., pociągnęły za sobą upadek wielu szkół zakonnych i diecezjalnych, które dostarczały licznych, dobrze przygotowanych absolwentów do seminariów diecezjalnych. Ponadto państwa nowożytne, zagarniając coraz bardziej dla siebie monopol w dziedzinie szkolnictwa, dbały co prawda o jego rozbudowę, ale nie troszczyły się o to, by równolegle do szkół powstały instytucje wychowawcze w postaci burs i internatów. Ta praktyka spowodowała zachwianie dotychczasowej równowagi w systemie szkolnym. Szkoły państwowe, w przeciwnieństwie do dawnych kolegiów i szkół kościelnych, przestały być zakładami wychowawczymi i stały się tylko instytucjami zapewniającymi zdobycie wiedzy. Dlatego rodzice z ośrodków małomiasteczkowych i wiejskich nie-

²³ Por. m. i. konkordat zawarty między Piusem IX a Franciszkiem Józefem I, cesarzem austro-węgierskim z 18. 8. 1855 r., XVI (P. h. Schneider, dz. cyt., 173).

²⁴ Ciekawą ilustracją wpływu dążeń Stolicy Apostolskiej wokół zaprowadzenia w pełnym wymiarze seminarium trydenckiego jest uchwała synodu prowincjonalnego w Ostrzyhomiu z 1858 r.: „Sancto huic decreto eo promptius obsequemur, quod ad illud sequentibus verbis Summi Pontificis excitetur: 'Pergite, Venerabiles Fratres, omnem impedere industriam, quo sacrae militiae tirones a teneris annis in ecclesiastica semina recipiantur, atque inibi tamquam novellae plantationes succrescentes in circuitu tabernaculi Domini ad vitae innocentiam, religionem, modestiam et ecclesiasticum spiritum conformentur'. (Enc. „*Nostis et Nobiscum*” ad Archiepiscopos et Episcopos Italiae, 8. 12. 1849). Idcirco ampliore in dies sollicitudine eo connitemur, ut semina minora, puerorum dicta, quam primum per temporum adjuncta licuerit, erigantur” — *Concilium Strigoniense*. Tit. VI. *De perfectione cleri*. 6. *De Seminariis puerorum*. 1. (Coll. Lac. 5, 62).

²⁵ Por. E. Reckers, *Die Idee des Priesterseminars auf dem Konzil von Trient*. W: *Geschichte des Kölner Priesterseminars bis zum Untergang der alten Erzdiözese*, Köln 1929, 20.

²⁶ Brak powołań kapłańskich był już w drugiej połowie XVII i w XVIII w. jedną z głównych przyczyn zakładania niższych seminariów we Francji. Por. A. Degert dz. cyt., 2, 486—487.

wiali się o ich morale z powodu braku instytucji, które kontynuowałyby wychowanie rozpoczęte w domu rodzinnym. Stąd wielu potencjalnych chętnie godziło się na studia gimnazjalne swoich synów, ponieważ oba-kandydatów do stanu kapłańskiego traciło szansę osiągnięcia swojego celu. Jeszcze więcej nie dochodziło do niego z powodu zbyt wysokich kosztów studiów gimnazjalnych, które przekraczały możliwości finansowe większości rodzin katolickich.²⁷ Obok tych trudności na drodze do kapłaństwa, nie mniejszą przeszkodę stanowiła atmosfera panująca w szkołach państwowych przesiąknięta duchem laickim, antyreligijnością, a nieraz nawet wrogim nastawieniem do wszelkiej religii. Podupadło również wychowanie katolickie w samej rodzinie.²⁸

Wszystkie te czynniki razem wzięte spowodowały silny niedobór powołań kapłańskich i stwarzały tym samym potrzebę powołania do życia instytucji, która umożliwiałaby mimo zaistniałych trudności, doprowadzenie wystarczającej ilości kandydatów do studiów teologicznych, a w perspektywie do kapłaństwa. Katolicka opinia publiczna dostrzegła taką instytucję w niższych seminariach i domagała się ich niezwłocznej erekcji.²⁹ Takie samo było przekonanie hierarchii kościelnej, która z wielką energią przystąpiła do tego dzieła. Biskupi w licznych listach pasterskich apelowali o moralne i finansowe poparcie dla niższych seminariów i wyłuszczeni równocześnie przyczyny, dla których ich wprowadzenie było konieczne.³⁰ Zakłady te miały zaradzić — zdaniem biskupów — zaprzepaszczeniu wielu wartościowych powołań kapłańskich,³¹ a równocześnie zapewnić ich ochronę i systematyczny rozwój w sprzyjającym klimacie wychowawczym³². W podany sposób biskupi uzasadniali konieczność erekcji niższych seminariów na synodach prowincjo-

²⁷ Bekanntmachung, betreffend die Errichtung einer Erziehungsanstalt für Knaben und Jünglinge der Diözese Münster, welche sich dem geistlichen Stande widmen wollen, von 10 Februar 1845 (chodzi o erekcję niższego seminarium w diecezji Münster w Niemczech — uwaga własna). Cyt. wg J. K. B. Smeddinck, *Die Knabenseminarien für Kleriker und Cantoren nach ihrem Ursprunge und Fortgange dargestellt*, Düsseldorf 1846, 133—134.

²⁸ Por. F. J. Buss, *Die nothwendige Reform des Unterrichts und der Erziehung der katholischen Weltgeistlichkeit Deutschlands*, Schaffhausen 1852, 423.

²⁹ Spośród licznych głosów w sprawie erekcji niższych seminariów (zob. m.i. anonimową broszurkę pt. „*Die Einführung der Knabenseminarien vom kirchlich-katholischen Standpunkte aus*” — wydana w Schaffhausen w 1848 r.), przytoczę jedną wypowiedź z terenu Polski, która znajduje się w artykule redakcyjnym pt. „Uwagi o seminariach podgórskich”, zamieszczonym w 1862 r. na łamach *Tygodnika Katolickiego*, wydawanego w Grodzisku przez Ks. Prusinowskiego: „...widzimy wielką potrzebę Seminariów mniejszych, które by chłopca bezpośrednio z rąk rodzicielskich odbierały z wianem domowym wiary inewinności zgola nieuroniionych. Zaczem młodzian w wieku 20 lat wstąpi do Seminarium, już często utracił pierwszą, a nadpsował drugą... Do tego mniejszego kolegium niechby plebani diecezjalni dosetali uzdolnione ubóstwo. Niezmierne skarby zatracą niedostatek... To gdy zachować będziemy... o aspirantów do stanu duchownego troski ustaną” (3 /1862/ 389—390).

³⁰ Por. zestawienie listów pasterskich biskupów niemieckich z pierwszej połowy XIX w. w sprawie erekcji niższych seminariów u J. K. B. Smeddinck, dz. cyt., 117 nn.

³¹ Por. m.i. list pasterski arcybiskupa Kolonii Jana von Geissel z 5. 2. 1846 r. (cyt. wg J. K. B. Smeddinck, dz. cyt., 123—125).

³² Por. m.i. list pasterski biskupa Eichstätt, Karola Augusta von Reisach, z 6. 1. 1838 r. (cyt. wg J. K. B. Smeddinck, dz. cyt., 141 w przypisie).

nalnych³³. O znaczeniu, jakie biskupi przypisywali prowadzeniu tych zakładów, świadczyła również zdecydowana obrona ich egzystencji w obliczu trudności, jakie władze państwowe w różnych krajach stwarzały na tym polu³⁴.

Wszystkie omówione w porządku systematycznym czynniki przyczyniły się do powstania niższych seminariów. Wywarły one także decydujący wpływ na upowszechnienie niższych seminariów na terenie całego Kościoła, na uświadomienie sobie przez lokalne władze kościelne oraz przez Stolicę Apostolską korzyści płynących z tych zakładów dla dzieła budzenia, ochrony i rozwoju powołań kapłańskich, a w końcu na ich recepcję przez powszechne prawodawstwo Kościoła Zachodniego. Większość tych czynników utraciła już dzisiaj swoje znaczenie. Jeden natomiast pozostał nadal aktualny, mianowicie brak powołań kapłańskich. Dynamiczny rozwój niższych seminariów, jaki można zaobserwować w ostatnich dziesiątkach lat obecnego stulecia³⁵, zwłaszcza w krajach Trzeciego Świata i na terenach misyjnych, ma w nim swoje główne źródło i uzasadnienie³⁶.

III STANOWISKO STOLICY APOSTOLSKIEJ WOBEC NIŻSZYCH SEMINARIÓW

W rozwoju niższych seminariów można wyodrębnić dwa zasadnicze etapy. Pierwszy etap trwał od zakończenia soboru trydenckiego do schyłku XVIII w. Drugi zaś rozpoczął się z początkiem XIX w. i trwa po dzień dzisiejszy.

Instytucja niższych seminariów rozpatrywana już na przestrzeni pierwszego etapu jej istnienia, jest przykładem powolnego formowania się

³³ „...Neglecta domesticae pietatis cura, religioni inimicus saeculi genius, rarior et frigidior sacramentorum frequentatio, paupertas propter quam miserorum parentum filii scholas publicas adire nequeunt, item illicia mundi adolescentulos quosdam jam in tenera aetate ab atrio Domini retrahunt. Exinde minuitur sanctuarii custodia, quam inter tanta mala augere potius et roborare oportet. Praeterea quum gravissima sacerdotalia officia longam et exactam praeparationem, item debite formatum characterem mentemque omni scientiarum sacratorum genere subactam merito postulent: necesse est ut adolescentes, quos Dominus ad ministerium altaris vocavit, jam tenera aetate a mundo segregati in ministros Jesu Christi formentur. Finis hic per seminaria puerorum facillime obtineri potest, in iis siquidem ad unicum clericalis educationis scopum diriguntur omnia; amor status ecclesiastici, modestia ac pietas clericalis mature discuntur, Latinae linguae usus familiaris redditur, liturgia sacra et cantus ecclesiasticus jugi exercitio coluntur, ea vero, quae ad clericalem vocationem stricte non attinent, cum magno necessarium disciplinarum commodo utiliter linquuntur. Quapropter haec seminaria minora, velut fovendae pietatis ac formandi characteris sacerdotalis incunabula, Sacrosancti Concilii Tridentini et Sanctissimi Patris verbis (dot. cyt. w pierwszej części uchwały synodalnej encyklik papieża Piusa IX — uwaga własna) conformiter quantocius in alma hac provincia partim erigenda, partim stabilienda et in plenior formam deducenda decernimus...” — *Decreta Concilii Provincialis Colocensis* (Kalocsa — Węgry a. 1863) Tit. IV. *De perfectione cleri*. Cap. II. *De seminariis minoribus* (Coll. Lac. 5, 663).

³⁴ Por. P. Hinschius, *System des katholischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf Deutschland* 4, Berlin 1888, 556 nn.

³⁵ Por. SEC, 376—1658.

³⁶ „Nova problemata solvenda hodierno Seminario proposuit penuria sacrarum vocationum, quae plures vexat nationes. Vocationes promotae sunt et suppeditata auxilia ad eas excolendas, incrementum datum est Seminaribus Minoribus, in quibus pueri indicia praebentes divinae vocationis exciperentur et defenderentur a teneris annis...” — SEC, 165.

kościelnej instytucji prawnej o charakterze partykularnym, chociaż w zasadzie upowszechniła się tylko na terenie jednego kraju, tj. we Francji. Punktem wyjściowym tego procesu była norma prawa powszechnego, powołująca do życia instytucję seminarium diecezjalnego, zawarta w dekrete soboru trydenckiego o seminariach diecezjalnych. Twórcy koncepcji niższych seminariów szukali jak najbardziej skutecznego sposobu realizacji istotnego celu dekretu trydenckiego, tj. dostarczenie Kościołowi dobrze przygotowanych kapłanów. Dostrzegli go w podziale instytucji seminarium diecezjalnego na dwa wzajem uzupełniające się zakłady, mianowicie na niższe i wyższe seminarium. W nich bowiem można było łatwiej i owocniej urzeczywistnić systematyczną i długofalową formację kleru diecezjalnego, jakiej domagał się sobór trydencki, przez dostosowanie programu naukowo-wychowawczego do wieku oraz do poziomu umysłowego i duchowego wychowanków. Dzięki temu zaczęły się z wolna krystalizować pierwsze zręby instytucjonalne niższych seminariów. Z biegiem czasu przekształciły się one w odrębne instytucje kształcenia i wychowania kleru diecezjalnego, których zadaniem było — w oparciu o własne założenia programowe — przygotowanie chłopców zdradzających oznaki powołania kapłańskiego do podjęcia studiów w wyższych seminariach. Takiej instytucji nie znały uchwały trydenckie, które były prawem powszechnie obowiązującym w Kościele. Toteż w swojej genezie niższe seminarium, jako zakład wyodrębniony, jest instytucją wyrosłą na gruncie prawa partykularnego stanowionego przez rządców diecezji, którzy korzystając z szerokich uprawnień przyznanych im przez dekret trydencki, tworzyli różne modele strukturalne seminarium diecezjalnego w zależności od potrzeb swoich diecezji. Wszystkie te czynniki razem wzięte stworzyły istotne warunki dla przekształcenia się niższych seminariów na przestrzeni XIX wieku w ogólnokościelną instytucję kształcenia i wychowania kleru diecezjalnego⁸⁷.

Zanim jednak do tego doszło, proces rozwoju niższych seminariów został gwałtownie przerwany pod koniec XVIII w. przez wybuch rewolucji francuskiej. Konstytucja cywilna duchowieństwa (*Constitution civile du clergé*) uchwalona w 1790 r., zadała śmiertelny cios instytucji niższych seminariów we Francji. Stosownie do jej postanowień liczba diecezji francuskich została zredukowana do ilości departamentów, tj. do 83. Każda diecezja miała mieć prawo do posiadania jednego seminarium dla przygotowania kandydatów do święceń⁸⁸. Przez ten sam akt ustawodawczy zniesiono równocześnie większość istniejących seminariów francuskich, ponieważ każda z nowo erygowanych diecezji mogła zatrzymać tylko jedno seminarium i to znajdujące się w mieście biskupim, jeżeli zaś nie było takowego w nowo utworzonej stolicy biskupiej, należało je tam powołać do życia⁸⁹. Wynika stąd, że na niższe seminaria, jako na odrębne zakłady naukowo-wychowawcze kleru diecezjalnego, w ogóle nie było miejsca w nowych warunkach wytworzonych przez konstytucję cy-

⁸⁷ Por. S. Bista, *Niższe Seminaria duchowne diecezjalne w Kościele Zachodnim do 1917 roku* (Studium Historyczno-prawne), Lublin 1967, KUL — Archiwum (maszynopis), 69—133.

⁸⁸ „...une seul séminaire pour la préparation aux Ordres” (*Constitution civile du clergé*, tit. I, art. 9 — cyt. wg A. Degert, dz. cyt. 2, 517).

⁸⁹ A. Degert ustalił liczbę wszystkich seminariów francuskich przed wybuchem rewolucji na około 160. Dz. cyt. 2, 509.

wilną duchowieństwa i że zostały one przez nią za jednym zamachem zniesione.

Zniszczenie przez rewolucję francuską seminariów diecezjalnych miało dla instytucji niższych seminariów bardzo groźne następstwa. Instytucja ta została bowiem unicestwiona na terenie jedynego kraju, w którym zdołała się rozwinąć. Dlatego można bez przesady stwierdzić, że na skutek przepisów konstytucji cywilnej duchowieństwa, instytucja niższych seminariów praktycznie przestała istnieć w Kościele. Stąd schyłek XVIII w. jest naturalnym zamknięciem początkowego etapu rozwoju niższych seminariów wskutek likwidacji tej instytucji we Francji, gdzie oddała ona Kościołowi ogromne usługi w dziele formacji naukowej i religijno-moralnej duchowieństwa⁴⁰.

Zywa pamięć o zasługach instytucji niższych seminariów i głębokie jej zakorzenienie się w tradycji francuskiej sprawiły, że odrodziła się ona natychmiast na początku XIX w., kiedy Kościół we Francji odzyskał wolność i swobodę działania. W krótkim stosunkowo okresie czasu odbudowano sieć niższych seminariów, a następnie znacznie ją rozszerzono, tak, że już pod koniec pierwszej połowy XIX w. większość diecezji francuskich posiadała przynajmniej jedno niższe seminarium. Potwierdzenie tej tezy można znaleźć w uchwałach francuskich synodów prowincjonalnych, odbytych w latach 1849—1859. Synody te nie zastanawiały się bowiem wcale nad kwestią zaprowadzenia niższych seminariów, w przeciwieństwie do synodów prowincjonalnych z XIX w., odbytych w innych krajach. Skoncentrowały natomiast swoją uwagę na problemach związanych z ustrojem wewnętrznym tych zakładów. Teksty uchwał synodalnych wskazują wyraźnie na to, że niższe seminaria były wówczas instytucją zdomowioną we Francji, która posiadała ustalony model strukturalny⁴¹. Niższe seminaria miały przeważnie charakter tzw. „seminaria mixta”. Seminaria te przyjmowały również uczniów mających zamiar poświęcić się w przyszłości świeckim zawodom i posiadały własną szkołę seminaryjną, która w wielu wypadkach umożliwiała również ukończenie studiów filozoficznych. Synody zaś, podkreślając doniosłość tych zakładów dla dzieła budzenia i formowania powołań kapłańskich, starały się otoczyć je jak najbardziej troskliwą opieką i wytyczyć dla nich drogi rozwoju na przyszłość w postaci wytycznych dotyczących głównie programu naukowo-wychowawczego, zasad dobierania kierownictwa seminaryjnego oraz spraw związanych z zabezpieczeniem źródeł utrzymania⁴².

⁴⁰ A. Degert, dz. cyt. 2, 506.

⁴¹ „Juxta Concilii Tridentini mentem, qui ecclesiasticis ministeriis... sunt inservituri, eos oportet a teneris annis fovere et... educare. Ideo Galliarum Episcopi quedam seminaria, unum videlicet majus, et unum aut alterum minus, sua quisque in Dioecesi, jam pridem erigenda curaverunt. Ea nunc... stant et ubique vigent...” — *Decreta Concilii Provinciae Turonensis* a. 1849. Decr. IX. *De Studiis ecclesiasticis et praesertim de Seminariis*. (Coll. Lac. 4, 261).

⁴² Por. *Decreta Concilii provinciae Remensis* a. 1849. Tit. XVIII. *De ratione studiorum ecclesiasticorum*. Cap. I. *De studiis in Minoribus Seminariis*; *Decreta Concilii provinciae Turonensis* a. 1849. Decr. IX. *De Studiis ecclesiasticis et praesertim de Seminariis*. 1. *De Minoribus Seminariis*; *Decreta Concilii provinciae Albiensis* a. 1850. Tit. VII. *De studiis ecclesiasticis*. Decr. II. *De selectu alumnorum pro seminariis*. 1. *Pro seminariis minoribus*, Decr. IV. *De studiis in minoribus seminariis*; *Decreta Concilii provinciae Lugdunensis* a. 1850. Decr. XXVI. *De Seminariis*, *De minoribus Seminariis*; *Decreta Concilii provinciae*

Dzięki takiemu upowszechnieniu niższych seminariów, kościół lokalny we Francji odegrał dużą rolę z zaprowadzeniu tej instytucji w całym Kościele. W wielu bowiem krajach biskupi — idąc za przykładem episkopatu francuskiego — zakładali niższe seminaria dla wstępnego przygotowania najmłodszych kandydatów do stanu kapłańskiego i zajmowali się tą problematyką na synodach prowincjonalnych⁴³ oraz diecezjalnych⁴⁴. Następstwem tej inicjatywy był szybki rozwój tych zakładów, zarówno w krajach europejskich, jak i pozaeuropejskich na przestrzeni XIX w. Rozwój ten sprawił, że przybrały one charakter ogólnokościelnej, powszechnie przyjętej instytucji kształcenia i wychowania kleru diecezjalnego. Instytucja ta zapaściła bowiem korzenie w każdym regionie Kościoła i stała się ważnym czynnikiem w dziele budzenia i pielęgnowania powołań kapłańskich, przygotowując swoich wychowanków do podjęcia studiów w wyższych seminariach. Dzięki temu podział instytucji seminarium diecezjalnego na dwa odrębne i samodzielne, ale wzajem uzupełniające się zakłady, tj. na niższe i wyższe seminarium, który odbywał się na gruncie prawa partykularnego, stał się faktem dokonanym i dojrzałym do wprowadzenia go do powszechnego prawodawstwa Kościoła Zachodniego⁴⁵.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że dynamiczny rozwój niższych seminariów na przestrzeni XIX w., dzięki któremu stały się one instytucją o zasięgu ogólnokościelnym, nie mogły dojść do skutku bez milczącej przynajmniej zgody Stolicy Apostolskiej. Na jej oczach powstawała bowiem w tym okresie czasu instytucja, której model strukturalny nie mieścił się w przepisach prawa powszechnego. Dekret soboru trydenckiego o seminariach diecezjalnych nakazywał wprowadzić erekcję seminarium w każdej diecezji, której zadaniem było przygotowanie kandydatów do stanu kapłańskiego od najmłodszych lat, ale równocześnie

Burgigalensis a. 1850. Tit. V. *De Seminariis et studiis ecclesiasticis*. Cap. II. *De Seminariis Minoribus, et studiis quae congruunt hujusmodi institutis*; *Decreta provincialis Concilii Senonensis* a. 1850. Tit. IV. *De Disciplina et Studiis*. Cap. V. *De Seminariis*; *Decreta provincialis Concilii Aquensis* a. 1850. Tit. IX. *De studiis ecclesiasticis*. Cap. IV. *De seminariis minoribus*; *Decreta Concilii provinciae Bituricensis* a. 1850. Tit. III. *De Fide*. Decr. *De docendis ac discendis tum in minoribus tum in maioribus seminariis*. Et primo de docendis et discendis in minoribus seminariis; *Decreta Concilii provinciae Auscitanae* a. 1851. Tit. V. *De ratione studiorum ecclesiasticorum*. Cap. II. *De studiis in minoribus Seminariis*; *Decreta Concilii provinciae Burdigalensis* a. 1858. Tit. V. *De Studiis ecclesiasticis*. Cap. III. *De minoribus Seminariis* (Coll. Lac. 4, 148—1208 passim). — Zamieściłem tylko te uchwały synodalne, które zajmowały się wprost problematyką niższych seminariów; nie podałem natomiast tych, które traktowały łącznie o niższych i wyższych seminariach.

⁴³ Por. dla przykładu uchwały węgierskich synodów prowincjonalnych: *Decreta Concilii Strigoniensis* a. 1858. Tit. VI. *De perfectione cleri*. 6. *De Seminariis puerorum*; *Decreta Concilii provincialis Colocensis* a. 1863. Tit. IV. *De perfectione Cleri*. Cap. II. *De Seminariis minoribus* (Coll. Lac. 5, 62—63 i 662—664).

⁴⁴ Por. *Statuta Synodi dioeceseanae Premisliensis* a. 1902. Tit. VI. *De regimine ecclesiastico*. Cap. X. *De seminario puerorum* (*Acta et statuta synodi dioeceseanae Premisliensis...* a. D. 1902..., 251—253); *Statuta Synodu diecezjalnego dwudziestego odbytego w 1908 r. w Przemyślu*. Tit. VI. *De regimine ecclesiastico et de personis ecclesiasticis*. Cap. X. *De seminario puerorum* (*Akta i Statuta Kongregacji Synodalnej czyli Synodu diecezjalnego dwudziestego odbytego w... 1908 r. w Przemyślu pod przewodnictwem Józefa Sebastiana Pelczara Biskupa Przemyskiego obrządku łacińskiego, Przemyśl 1908, 96—97*).

⁴⁵ Por. S. Bista, *Niższe seminaria duchowne...*, 134—192.

przewidywał ich pobyt w seminarium aż do chwili otrzymania święceń kapłańskich. Dlatego też nie myślał o powołaniu do życia niższych i wyższych seminariów, pojętych jako dwie odrębne i samodzielne instytucje naukowo-wychowawcze kleru diecezjalnego, ale o wprowadzeniu seminarium tzw. typu koncyliarnego, czyli jednej, niepodzielnej instytucji gwarantującej nieprzerwany ciąg przygotowania alumnów do kapłaństwa od lat chłopięcych, aż do ukończenia studiów teologicznych. Pozostałe zaś seminary na terenie diecezji miały ten sam model strukturalny i w dodatku zależeć pod względem administracyjnym ściśle od głównego seminarium diecezji⁴⁶. Tymczasem prawo partykularne poszło zupełnie inną drogą. Realizując bowiem podstawowy nakaz dekretu trydenckiego, dotyczącego erekcji seminarium w każdej diecezji, dokonało ono zasadniczej zmiany modelu strukturalnego tej instytucji, dzieląc ją na dwa wzajemnie uzupełniające się, ale niezależne od siebie zakłady, tj. na niższe i wyższe seminary. Ta zmiana modelu strukturalnego miała o tyle doniosłe znaczenie, że oznaczała podział instytucji powołanej do życia przez prawo powszechne i zastąpienie jej dwiema nowymi instytucjami obdarzonymi samodzielnym bytem prawnym, a tym samym była równoznaczna z pewną zmianą przepisów prawa powszechnego w sensie dalszego rozwinięcia elementów, które tylko w załączku mieściły się w jego przepisach⁴⁷. Wobec tej zmiany, wypracowanej i wprowadzonej przez prawo partykularne, Stolica Apostolska, stojąca na straży przepisów prawa powszechnego, musiała prędzej czy później zająć stanowisko.

Zajęcie przez Stolicę Apostolską stanowiska wobec instytucji niższych seminariów, było tym bardziej konieczne, ponieważ wśród kanonistów brak było jednomyślności w ocenie waloru prawnego przedstawionych postanowień prawa partykularnego w przedmiocie seminarium diecezjalnego na odcinku zmian jego modelu strukturalnego. Większość autorów ograniczała się jedynie do rejestracji faktu wprowadzenia podziału instytucji seminarium diecezjalnego na niższe i wyższe seminary, nie analizując bliżej jego konsekwencji prawnych⁴⁸. Byli jednak autorzy, którzy sądzili, że pomimo istnienia tego podziału, seminarium diecezjalne stanowi nadal w obliczu prawa jedną organiczną całość i że na skutek niego nie powstała nowa, samodzielna instytucja prawna w postaci niższego seminarium, ponieważ stanowiło ono w dalszym ciągu integral-

⁴⁶ Concilium Tridentinum. Sessio XXIII, 15 iul. 1563. Decreta super reformatione. Can. XVIII. „In ecclesiis autem amplas dioeceses habentibus possit episcopus unum vel plura in dioecesi, prout sibi opportunum videbitur, habere seminary, quae tamen ab illo uno, quod in civitate erectum et constitutum fuerit, in omnibus dependeant” (*Conciliarum Oecumenicorum Decreta*. Ed. Centro di documentazione Istituto per le Scienze Religiose — Bologna. Curantibus J. Alberigo etc., Basileae — Barcinone — Friburgi — Romae — Vindobonae 1962², 729).

⁴⁷ „Antequam Codex Iuris Canonici vulgatum est, in Seminario dioecesano haec tria elementa inveniuntur: a) distinctio inter Seminarium Maius et Minus; b) distinctio Moderatorum utriusque; c) aperta agnitio iuris utriusque proprii, ex quo utrumque suas sibi leges constituit, ab Ordinario probatas” — SEC, 146.

⁴⁸ F. X. Wernz, *Ius decretalium*, 3. *Ius administrationis Ecclesiae Catholicae*. Pars Prima, Romae 1908², 91; A. m. L. Richter, *Lehrbuch des katholischen und ewangelischen Kirchenrechts*, Leipzig 1867⁶, 922.

ną część wyższego seminarium⁴⁹. Inni znowu uważali przepisy prawa partykularnego, które ustanawiały realną odrębność i samodzielność organizacyjną oraz administracyjną niższych seminariów, za niezgodne z prawem powszechnym, ponieważ to prawo wyraźnie podkreślało bezpośrednią zależność każdego seminarium, znajdującego się na terenie diecezji, od seminarium położonego w stolicy biskupiej⁵⁰. Nie brak było również kanonistów, którzy zmianę modelu strukturalnego seminarium diecezjalnego, czyli jego podział na niższe i wyższe seminaria, uważali za zgodną z przepisami dekretu trydenckiego⁵¹.

Rozbieżność stanowiska kanonistów w ocenie legalności i prawomocności podziału diecezjalnego na dwie odrębne i samodzielne instytucje, tj. na niższe i wyższe seminaria, dokonanej przez prawo partykularne, powstała na tle interpretacji przepisów dekretu soboru trydenckiego o seminariach. Główną jednak przyczyną zaistniałych różnic interpretacyjnych było nieuwzględnienie lub zapoznanie istotnej cechy charakterystycznej tego dekretu. Tą cechą były przepisy dekretu przyznające rządcom diecezji i synodom prowincjonalnym daleko idące uprawnienia w zakresie legislacji seminaryjnej, które swój najpełniejszy wyraz znalazły w prawie modyfikacji przepisów samego dekretu⁵². Dlatego ordynariusze diecezji i synody diecezjalne oraz prowincjalne i plenarne korzystając z przysługującego im prawa mogły dokonywać zmian w obowiązujących w przedmiocie seminariów przepisów prawa powszechnego, nie tylko na odcinku poszczególnych przepisów natury dyscyplinarnej⁵³, lecz również w zakresie modelu strukturalnego przez powo-

⁴⁹ A. Viéban, *Seminary, Ecclesiastical, The catholic Encyclopedia* 13, New York 1913, 699; A. M. Micheletti, *De regimine ecclesiastico Religiosorum nec non Seminariorum* 1, Friburgi — Brigoviae — Romae 1909, 32 i 39; B. Poüan, *De seminario clericorum. Dissertatio historico-canonica*, Lovanii 1874, 164.

⁵⁰ D. Bouix, *Tractatus de episcopo ubi et de synodo dioecessana*, 2, Parisiis 1859, 74—75.

⁵¹ J. Sägmüller, *Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts*, Freiburg i. B. 1909², 189 (1914³, 215); D. Craisson, *Elementa iuris canonici ad usum Galliae Seminariorum* 1, Parisiis 1887, 283; L. Laurentius, *Institutiones iuris ecclesiastici*, Friburgi Brigoviae 1914⁴, 417.

⁵² Por. S. Bista, *Zarys rozwoju...* 1, 61—62.

⁵³ Benedictus XIV, *De synodo dioecessana*, lib. XI, cap. II, XI: „...pluresque sunt dioeceses, in quibus pro lege observatur, ut sacri Ordines nemini conferantur, qui vel multos annos, vel saltem definitum aliquod temporis spatium in Seminario non transegerit. ...In iis itaque dioecesibus, in quibus... lex ista jam pridem inducta dignoscitur, ...satis erit Episcopo hujusmodi legis observantiam constanter diligenterque tueri”; P. Gasparri, *Tractatus canonicus de sacra ordinatione* 2, Parisiis — Lugduni 1894, 2—3: „...Conc. Trid., sess. XXIII, de ref. ...legem universalem de juvenibus in eisdem (scil. seminariis) per aliquot annos vel saltem per aliquot menses necessario educandis antequam ad clericatum admitterentur, non tulit, sicuti neque subsequentes RR. PP. At in plerisque dioecesibus, ut diximus, haec lex episcopalis aut synodalis adhuc viget omnemque meretur laudem. Et quidem... prima hujus decreti pars de tonsura statim eisdem (scil. alumni) conferenda moribus recepta non est; ac proinde non putamus exinde esse reprobendam particularem legem aut praxim antiquae disciplinae conformem, qua tonsura non datur manentibus in saeculo, et insuper exigitur aliqua in seminario commoratio, ut indoles et vocatio promovendorum melius dignoscatur (podkreślenia w tekście własne)”. Por. również A. Perathoner, *Idee und Rechtsverhältnisse der tridentinischen Seminarien. Mit Berücksichtigung der unter Pius X erlassenen diesbezüglichen Dekrete*, Theologisch-praktische Quartalschrift 68 (1915) 516; W. M. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts* 3—1, Wien — München 1959, 400;

lanie do życia w miejsce jednego seminarium typu koncyliarnego dwóch odrębnych i samodzielnych zakładów naukowo-wychowawczych kleru diecezjalnego, mianowicie niższych i wyższych seminariów⁵⁴, tworząc tym samym prawo partykularne w tej dziedzinie, odmienne i zróżnicowane w stosunku do prawa powszechnego⁵⁵.

Powstanie i żywiołowy rozwój nowej instytucji prawnej, wyrosłej na gruncie prawa partykularnego, sprawiły, że Stolica Apostolska musiała z biegiem czasu zająć stanowisko wobec niższych seminariów. Do XIX w. zresztą nie zachodzi potrzeba wyraźnego ustosunkowania się do tych zakładów, ponieważ występowały one — poza Francją oczywiście — jedynie sporadycznie. Ponadto mniej więcej do połowy XIX w. Stolica Apostolska pozostawiła seminaria diecezjalne wyłącznie opiece i nadzorowi rządców diecezji. Dopiero od pontyfikatu Piusa IX (1846—1878) wzrosło niepomniernie zainteresowanie Stolicy Apostolskiej tą instytucją, przejawiając się w wydaniu licznych dokumentów dotyczących jej i w dążeniu do rozszerzenia kontroli nad nią⁵⁶. Byli wprawdzie autorzy, którzy twierdzili, że Stolica Apostolska zajęła już w drugiej połowie XVI w. pozytywne stanowisko wobec niższych seminariów⁵⁷. Stanowisko to miało się — ich zdaniem — uwidocznić w nakazie erekcji takich zakładów w wypadku całkowitej niemożliwości założenia seminarium dla studentów teologii, zawartym w decyzji Kongregacji Soboru „*In Melphitana*”, którą cytują za L. Ferrarisem, nie podając jednak daty tej decyzji, ponieważ nie ma jej również sam Ferraris⁵⁸. Chociaż

H. Laemmer, *Institutionen des katholischen Kirchenrechts*, Freiburg i. B. 1892², 303; F. J. Murphy, *Legislative Power of the Provincial Council*, Canon Law Studies n. 257, Washington 1947, 25 nn.

⁵⁴ M. Roche, *Saint Vincent de Paul and the formation of clers*, Studia Friburgensia, New series n. 39, Fribourg Switzerland 1964, 10.

⁵⁵ Ciekawym przykładem ilustrującym to zagadnienie jest problem egzempcji seminariów spod władzy jurysdykcyjnej proboszcza, której dokonywali rządcy diecezji, chociaż ustawodawstwo powszechne jej nie przewidywało. Stolica Apostolska nie oponowała przeciw takim decyzjom, nawet w wypadku rekursu proboszcza do niej. Por. P. Ménard, *L'exemption des séminaires de la juridiction paroissiale*, Universitas Catholica Ottaviensis, Series canonica 30, Ottava 1951, 8 nn.

⁵⁶ Por. J. Markham, *The Sacred Congregation of Seminaries and Universities of Studies*, Canon Law Studies, n. 384, Washington 1957, 17. Wymownym świadectwem tego stanu rzeczy jest *Enchiridion Clericorum*, zawierający zbiór dokumentów Stolicy Apostolskiej dotyczących wprost lub pośrednio zagadnienia seminariów diecezjalnych. Do początku pontyfikatu Piusa IX (1846 r.) zbiór ten obejmuje zestaw dokumentów ujęty w około 300 kolejnych numerów; od 1846 r. zaś do 1938 r. tj. do roku wydania tego dzieła przez Kongregację dla Seminariów i Uniwersytetów, w ponad 1.200 dalszych numerów.

⁵⁷ M. Siebengartner, *Seminar, Wetzer und Welte's Kirchenlexikon* 11, Freiburg i. B. 1899², 109 i *Schriften und Einrichtungen zur Bildung der Geistlichen*, Uebersetzt, erläutert und mit einer Geschichte des geistlichen Bildungswesens eingeleitet, Freiburg i. B. 1902, 94; A. Perathoner, dz. cyt., 517; S. Chodyński, *Seminarium, Enc. Nowodw.* 25, 23.

⁵⁸ *Prompta bibliotheca canonica, iuridica, moralis theologica nec non ascetica, polemica rubricistica, historica*, Editio novissima 7, Romae 1891. Vox „*Seminarium*”, n. 104: „In ecclesia, ubi sunt adeo tenues redditus, ut Seminarium erigi non possit, provideatur, saltem expensis beneficia obtinentium de duobus magistris, altero grammaticae et altero musicae, a quibus instruantur pauperes pueri civitatis et dioecesis, in eorumque sumptus totus clerus contribuat, perinde ac si contribueret ad Seminarium formatum”.

ustalenie tej daty napotyka na duże trudności⁵⁹, można jednak na podstawie analizy porównawczej innych decyzji Stolicy Apostolskiej w przedmiocie seminariów duchownych wysunąć twierdzenie, że przypada ona na drugą połowę XVI w., a mianowicie między 1564 r. a 1598 r.⁶⁰ Oceniając zaś meritum decyzji Kongregacji Soboru „*In Melfhitana*” stwierdzić należy, że nie dotyczyła ona nakazu erekcji niższego seminarium, ale podawała jedynie środek zaradczy w wypadku absolutnej niemożności założenia seminarium diecezjalnego z braku potrzebnych zasobów materialnych. Środek ten polegał na powołaniu nauczyciela języka łacińskiego i nauczyciela śpiewu kościelnego dla nauczania chłopców pochodzących z terenu diecezji. Innymi słowy chodziło o erekcję szkoły umożliwiającej kandydatom do stanu kapłańskiego opanowanie języka łacińskiego i śpiewu kościelnego, a nie o erekcję seminarium⁶¹. Wynika to również z decyzji Kongregacji Soboru „*Algarensis*” z 12 stycznia 1595 r.⁶², a przede wszystkim z decyzji papieża Klemensa VIII, który na konsystorzu w dniu 16 lutego 1598 r. zabronił w przyszłości pobierania podatku seminaryjnego na utrzymanie takiej szkoły⁶³. Ta decyzja papieża spowodowała, że w późniejszych decyzjach Kongregacji Soboru nie było już wzmianki o nałożeniu taksy seminaryjnej na ten cel.⁶⁴ Dodatkowym argumentem przemawiającym za słusznością powyższego toku rozumowania jest praktyka synodów prowincjonalnych w tej sprawie⁶⁵ oraz fakt, że decyzji Kongregacji Soboru „*In Melfhitana*” nie zamieszczono w „*Codicis Iuris Canonici Fontes*”.⁶⁶

Stolica Apostolska zajęła wobec instytucji niższych seminariów wyraźne stanowisko dopiero na przestrzeni XIX w., czyli w okresie, w którym do dynamicznego rozwoju tej instytucji doszło w całym Kościele

⁵⁹ Ustalenie daty wydania decyzji „*In Melfhitana*” dlatego nie jest łatwe, ponieważ nie podają jej ani J. Pignatelli (*Consultationum Canoniarum libri IX* 9, Venetiis 1710, consultatio 81, n. 75), od którego zaczerpnął wspomnianą decyzję Kongregacji Soboru L. Ferraris, ani T. Pascucci w swoim kompendium dzieła J. Pignatelli (*Compendium seu index ad consultationes canonicas Jacobi Pignatelli*, 2, Venetiis 1716, 240), ani również B. T. Poüan (dz. cyt., 156), a S. Pallotini nie zamieścił jej w swoim zbiorze rozstrzygnięć Kongregacji Soboru (*Collectio omnium conclusionum et resolutionum quae in causis propositis apud sacram Congregationem Cardinalem S. Concilii Tridentini interpretum prodierunt ab anno 1564 ad annum 1860*, 16, Romae 1892, tit. „Seminarium”, 193—280).

⁶⁰ Por. B. T. Poüan, dz. cyt., 156—157.

⁶¹ Por. T. Zerola, *Praxis Episcopalis, Pars Prima*, Coloniae Agrippinae 1680, 425; B. T. Poüan, dz. cyt., 156—157; C. S. Aliseda, dz. cyt., 89.

⁶² „Dentur litterae visitationis Episcopo Algaren, visitanti limina per procuratorem. ...Scholam pro clericis edocendis, si Seminarium erigere non potest, saltem instituat...” — CIC Fontes 5, n. 2278.

⁶³ Por. B. T. Poüan, dz. cyt., 157; A. Lucidus, *De visitatione sacrorum liminum*, 1, Romae 1883⁸, 126—127.

⁶⁴ Por. S. Pallotini, dz. cyt., 16, 201: 40. „Quod si, ob paupertatem ac tenuitatem Beneficiorum Civitatis et Diaecesis, nec non tenuitatem reddituum Mensae Episcopalis et Capitularis, non potest erigi Seminarium, satisfaciet Episcopus suae obligationi, retinendo Magistrum Grammaticae et Musicae „in Lerien” die 7 Septembris 1630. Item „In Assuellana” die 10 Mai 1631, lib. 14 Decretorum pag. 336 et 433”.

⁶⁵ Por. m. i. *Concilium provinciale Beneventanum* a. 1693. Tit. XLVI. *De magistris*. 8. „Illi vero, qui tanta... redditum tenuitate laborant, ut nec seminarium instituere, nec in alio provinciae seminario clericos alere possint, in unaquaque cathedrali grammaticae magistros ecclesiae vel universitum, ubi mos est, stipendio conducant, qui gratis clericos doceant, aut eis de aliquo competendi beneficio provideatur” (Mansi 36-Ter, 594).

⁶⁶ Por. CIC Fontes 5, n. 2118 — 6, n. 4374.

Zachodnim. W ewolucji stanowiska Stolicy Apostolskiej wobec instytucji niższych seminariów można wyróżnić kilka etapów. Pierwszy etap cechowała tolerancja przechodząca z wolna w faktyczne uznanie tych zakładów. Świadczą o tym enuncjacje Stolicy Apostolskiej z okresu poprzedzającego zwołanie I soboru watykańskiego w 1869 r. Najstarszym dokumentem w tej materii, na jaki natrafiłem, jest list Grzegorza XVI do arcybiskupa lwowskiego Franciszka Pisztki z 6 kwietnia 1842, w którym papież wyraził swoją radość i uznanie z powodu erekcji niższego seminarium we Lwowie, ale równocześnie podkreślił bardzo wyraźnie, że arcybiskup „w ten właśnie sposób rzeczywiście w pełni” wprowadził w życie przepisy soboru trydenckiego na odcinku seminarium diecezjalnego⁶⁷. Z czasów pontyfikatu tego samego papieża pochodzi również oficjalne zatwierdzenie przez Kongregację Rozkrzewienia Wiary uchwały synodu wikariatu apostolskiego Pondicherry odbytego w 1844 r., który postanowił przeprowadzić rozdział seminarium diecezjalnego na niższe i wyższe seminarium⁶⁸. Równocześnie jednak wydane po tej aprobacie uchwał wspomnianego synodu: urzędowe wypowiedzi tej Kongregacji traktowały seminarium diecezjalne nadal jako jedną całość, zgodnie z jego modelem strukturalnym wypracowanym przez sobór trydencki⁶⁹.

Podobna sytuacja utrzymała się w ciągu rządów Piusa IX (1846—1878). Papież ten w swoich licznych wypowiedziach często poruszał problem przygotowania kandydatów do stanu duchownego i kładł wielki nacisk na ich przygotowanie od najmłodszych lat. Już w swojej pierwszej encyklice „*Qui pluribus*” z 9 listopada 1846 r. zwrócił uwagę na konieczność długofalowej formacji przyszłych kapłanów, od wieku chłopięcego poczynawszy⁷⁰. Pius IX nie zalecił jednak w tej encyklice biskupom zakładanie niższych seminariów⁷¹. Z jej słów wynika jedynie, że papież — jako najważniejsze zadanie — kładzie biskupom na serce erekcję względnie poszerzenie seminariów diecezjalnych w myśl przepisów soboru trydenckiego, co wyraźnie wskazuje na to, że chodzi mu o zaprowadzenie seminariów, które miały prowadzić zgodnie z tymi

⁶⁷ „...vix possumus explicare verbis, quam gratum cordi nostro acciderit, quod... significasti de minori Seminario a Te condito adolescentibus a prima aetate in Ecclesiae spem educandis. ...Ita enim vero plane exsecutus es praescripta Tridentinorum Patrum, qui recipi in Seminaria voluerunt ne dum grandiores Clericos majoribus disciplinis vacaturos, sed pueros quoque vel ipsis grammaticae rudimentis imbuendos...” (cyt. wg S. Morawski, *Małe Seminarium we Lwowie*, Towarzystwo duchowieństwa katolickiego przez ks. Sadoka Barącz, Rocznik I, Tarnopol 1864, 378—379).

⁶⁸ *Acta Synodi Pudicherianae habitae a. D. 1844 et a SS. Congr. Propag. Fide approbatae. De formatione cleri indigenae. § 2. De minori seminario, § 3. De maiori seminario* (Coll. Lac. 6, 650—654).

⁶⁹ Por. dla przykładu *S. C. de Prop. Fide*, instr., 23 nov. 1845 i litt. encycl., 24 apr. 1861. Num. II, *Quaestiones pro relatione dioecesis ad Sacram Congreg. de Propaganda Fide* (CIC Fontes 7, n. 4816 i 4853).

⁷⁰ 8. „...pergite omnes eiscopalis vestri zeli nervos in id potissimum intendere, ut adolescentes clerici vel a teneris annis... rite informantur. Quare Vobis... nihil potius esse debet, quam omni... industria clericorum Seminaria ex Tridentinorum Patrum praescripto instituere, si nondum existunt, atque instituta, si opus fuerit, amplificare...” (CIC Fontes 2, n. 504).

⁷¹ H. Brück niesłusznie sądzi, że papież wezwał w tej encyklice biskupów do erekcji niższych seminariów. Por. *Geschichte der katholischen Kirche in Deutschland im neunzehnten Jahrhundert* 3, Mainz 1896, 380—381).

przepisami kandydatów do kapłaństwa od 12 lat, aż do ukończenia studiów teologicznych, a nie o erekcję niższych czy wyższych seminariów. Podobnie należy ocenić i dwie inne encykliki tego papieża, a mianowicie „*Singulari quidem*” z 17 marca 1856 r. do biskupów monarchii austro-węgierskiej⁷² oraz „*Nostis et nobiscum*” z 8 grudnia 1849 r. do episkopatu włoskiego⁷³, chociaż — zdaniem niektórych autorów — jest w nich mowa „*expressis verbis*” o niższych seminariach.

M. Bargilliat uważa, że encyklika „*Singulari quidem*” dotyczy niższych seminariów⁷⁴. Użyte bowiem wyrażenia „*adolescentes*” (*iuniores, adolescentuli*) Clerici vel a prima pueritia (a teneris annis, ab ineunte aetate)” sugerują na pierwszy rzut oka, że papież nawiązuje do podziału instytucji seminarium diecezjalnego na niższe i wyższe seminaria. Tymczasem przytoczone w tej samej części encykliki uwagi, dotyczące programu naukowego, wyraźnie wskazują na to, że papież ma na myśli seminarium typu koncylialnego, realizującego program naukowy z dziedziny humanistyki, filozofii i teologii. Za słusnością stanowiska M. Bargilliat nie przemawia również fakt, że encyklika została przez kardynała P. Gasparriego zaliczona do źródeł kan. 1364, omawiającego program naukowy niższych seminariów, ponieważ została również umieszczona wśród źródeł kan. 1365 § 2, dotyczącego zakresu studiów teologicznych.

Drugą natomiast encyklikę „*Nostis et nobiscum*” kardynał P. Gasparri umieścił wśród źródeł kan. 1354 § 2, odnoszącego się do instytucji niższych seminariów. Również M. Bargilliat jest zdania, że encyklika ta dotyczy niższych seminariów⁷⁵, a C. S. Aliseda twierdzi, że jej słowa podsuwają myśl o konieczności powołania do życia niższych seminariów⁷⁶. Ponadto Leon XIII powołuje się na nią w swojej własnej encyklice „*Depuis le jour*”, skierowanej do duchowieństwa francuskiego, gdy mówi o instytucji niższych seminariów⁷⁷. Tym niemniej jednak dokładna egzegeza cytowanej encykliki Piusa IX prowadzi do wniosku, że podobnie jak inne enuncjacje tego papieża, zawiera ona jedynie wezwanie do długofalowej formacji kleru diecezjalnego w myśl przepisów so-

⁷² 8. „...Summa igitur contentione omnia conamini, ut in vestris praecipue Seminaris optima et plane catholica vigeat studiorum ratio, qua adolescentes Clerici vel a prima pueritia... ad pietatem, omnemque virtutem, et ecclesiasticum spiritum mature fingantur... Nihil itaque intentatum est relinquendum, ut iuniores Clerici vel a teneris annis sancte ac docte educantur, ...et ...nova etiam Seminaria erigere... possitis, in quibus adolescentuli Clerici vel ab ineunte aetate rite instituantur” (CIC Fontes 2, n. 521).

⁷³ 27. „...commendatam in primis volumus Fraternitatibus Vestris instructionem, et educationem minorum Clericorum; quandoquidem idonei Ecclesiae Ministri vix aliter haberi possunt, quam ex illis qui ab adolescentia et prima ipsa aetate ad sacra eadem officia rite informati fuerint. Pergite igitur, Venerabiles Fratres, omnem impendere industriam atque operam, quo sacrae militiae Tyrones a teneris annis, quoad eius fieri poterit, in Ecclesiastica Seminaria recipiantur, atque inibi, tanquam novellae plantationes succrescentes in circuitu Tabernaculi Domini, ad vitae innocentiam, religionem, modestiam et ecclesiasticum spiritum conformentur, simulque litteras et minores maioresque disciplinas, praesertim sacras addicant...” 28. „Quoniam vero haud facile Vobis continget Minorum omnium Clericorum eruditionem in Seminariis perficere, ...excubate insuper... aliis omnibus publicis privatisque scholis...” (CIC Fontes 2, s. 508).

⁷⁴ Por. *Romanorum Pontificum Pii IX, Leonis XIII et Pii X monita et decreta de institutione Clericorum in Seminariis Episcopalibus*, Parisiis 1908, 24.

⁷⁵ Dz. cyt., 23.

⁷⁶ Dz. cyt., 118.

⁷⁷ CIC Fontes 3, n. 642, 8.

boru trydenckiego, a nie dotyczy wprost niższych seminariów. Świadczy o tym również sposób, w jaki Leon XIII powołał się na encyklikę swojego poprzednika⁷⁸. Prawdopodobnie dzięki temu odwołaniu się Leona XIII do wspomnianej encykliki, została ona zaliczona przez kardynała P. Gasparriego do źródeł kan. 1354 § 2, a nie inne enuncjacje Piusa IX na ten sam temat, chociaż słownie i treściowo nie było między nimi żadnych różnic. Za słusznością stanowiska, że encyklika „*Nostis et nobiscum*” nie odnosi się do instytucji niższych seminariów, a ma na myśli instytucję seminarium koncyliarnego, przemawiają dalsze jeszcze argumenty: po pierwsze, encyklika jest skierowana do biskupów włoskich, którzy w połowie XIX w. niższych seminariów prawie że nie posiadali, a jedynie seminaria typu koncyliarnego; po drugie, kardynał Gasparri umieścił ją również wśród źródeł kan. 972 § 1, który dotyczy zalecenia przyjmowania do seminarium diecezjalnego kandydatów do kapłaństwa od najmłodszych lat, i nie wspomina nic o podziale jego na niższe i wyższe seminarium.

O zmianie stanowiska Stolicy Apostolskiej wobec instytucji niższych seminariów za czasów pontyfikatu Piusa IX nie świadczą również — jak by się to mogło pozornie wydawać — zachęty papieskie w kierunku erekcji takich zakładów. Z tenoru tych enuncjacji wynikało bowiem, że zakładanie niższych seminariów uważano jedynie za tymczasowy, wstępny krok w kierunku przyszłej, pełnej realizacji przepisów dekretu soboru trydenckiego o seminariach diecezjalnych⁷⁹. Te wypowiedzi Stolicy Apostolskiej przemawiają jedynie za postępującym faktycznym uznaniem tej instytucji, a co za tym idzie, za aprobatą prawa partykularnego na tym odcinku, która szczególnie wyraźnie ujawniła się w jednym z konkordatów zawartych przez Piusa IX⁸⁰, oraz w zatwierdzaniu uchwał synodów prowincjonalnych w przedmiocie niższych seminariów

⁷⁸ „Nous renouvelons à cet égard la recommandation que, dans son Encyclique du 8 Décembre 1849, ...Pie IX adressait aux Evêques. Elle se référait elle-même à une des plus importantes décisions des Pères du S. Concile de Trente” (CIC Fontes 3, 642, 8).

⁷⁹ Por. m. i. P i u s IX Epist. „*Etsi aliam*” ad Episcopum Rottenburgensem, 13 iun. 1857: „...Nullis iccirco curis... parce, ut Clericorum Seminarium ex Concilli Tridentini praescripto quamprimum istic erigas... Equidem maxim Nobis consolationem afferres..., si interim ad eiusdem Concilli Tridentini normam parvum saltem puerorum Seminarium constituendum curares, veluti plures... Germaniae Sacrorum Antistites fecerunt” (Enchiridion Clericorum, n. 343) w zestawieniu z Epistola Cardinalis J. Antonelli „*Optime nosis*” ad Archiep. Friburgensem in Br. „ipso Summo Pontifice iubente ac probante”, 30 sept. 1859: 24. „... Etsi vero... parvum Seminarium erigere inceperis, tamen pro Tua sapientia probe intelligis nec istud Collegium, nec commemoratos Convictos (chodzi o konwikty dla uczniów gimnazjalnych o inklinacji do kapłaństwa, założone przez władze państwowe — uwaga własna) existimare unquam posse veluti Instituta, quae surrogari queant Seminario, quod ex Concilii Tridentini mente et praescripto sit constitutum. Itaque haec instituta locum habere poterunt, donec ecclesiasticum Clericorum Seminarium iuxta Tridentinae Synodi praescripta recte et perfecte fuerit erectum et absolutum” (tamże, n. 356).

⁸⁰ Concordato fra Pio IX e la Repubblica di Haiti (18 marzo 1860). Art. 7. „Dans les grands et petits Séminaires qui selon le besoin pourront être établis, le régime, l'administration et l'instruction seront réglés conformément aux lois canoniques par les Archevêques ou les Evêques...” (A. Mercati, *Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le Autorità Civili* 1 (1098—1914). Nuova edizione anastatica con supplemento, Tipografia Poliglotta Vaticana 1954, 931).

przez kongregację Soboru⁸¹. O tym, jakie było rzeczywiste stanowisko Stolicy Apostolskiej w tej dziedzinie, świadczy najlepiej projekt dekretu o seminariach diecezjalnych, przygotowany przez komisję przygotowawczą I soboru watykańskiego dla spraw polityczno-kościelnych⁸², który jednak nie wszedł nigdy na wokandę soboru z powodu jego nagłego przerwania w 1870 r. W projekcie tym nie było najmniejszej wzmianki o niższych seminariach⁸³, co wydaje się tym dziwniejsze, że szereg postulatów wysuniętych przez biskupów pod adresem soboru domagało się podziału instytucji seminarium diecezjalnego na niższe i wyższe seminaria⁸⁴. Być może, że w wyniku debaty soborowej nad przygotowanym projektem dekretu, która niestety nie mogła się odbyć, doszłoby już w latach 70-tych XIX w. do zmiany prawa powszechnego w tej materii. Przypuszczalnie to ma swoje uzasadnienie w fakcie dużego nacisku prawodawstwa partykularnego na Stolicę Apostolską, który doprowadził do zmiany jej oficjalnego stanowiska w przedmiocie

⁸¹ Por. dla przykładu *Eminentissimi Cardinalis Mai Litterae super approbatione decretorum Concilii provinciae Aquensis*, 30 sept. 1851: „Gratum vero fuit... peculiare Vestrum studium quo solidae clericorum institutioni in minoribus et majoribus seminariis degentium... prospexistis.” (Coll. Lac. 4, 958) oraz *Litterae Eminentissimi Card. Caterini S. Congr. Concil. Praefecti ad Metropolitam Colocensem, de recognitione actorum et decretorum Concilii*, 30 sept. 1864: „... clericalis adolescentiae institutionem in seminariis tum magnis tum parvis providentissime commendastis, et ... sedulo curastis...” (Coll. Lac. 5, 610).

⁸² *Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum. D. Schemata decretorum Patribus proponendorum. III. Schemata de disciplina ecclesiastica. 6. De seminariis ecclesiasticis, ubi de methodo studiorum et graduum collatione.* „Non exstat. Alterum tamen habetur inter schemata Commissionis pro negotiis politico-ecclesiasticis”. (Mansi 53, 732).

⁸³ *Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum. D. Schemata decretorum Patrum examini proponendorum. V. Schemata constitutionem de rebus politico-ecclesiasticis. 9. Decretum de educatione et instructione clericorum.* „... Seminaria enim, iuxta formam a Concilio Tridentino susceptam, sunt dilectissima quaedam ecclesiae instituta ideo erecta, certisque regulis communita, ut sacrae militiae tirones vel a teneris annis tanquam novellae plantationes in circuitu tabernaculi Domini succrescentes, a sequendis mundi voluptatibus retrahantur, in Dei vocatione comprobentur, atque ad... virtutes clericorum proprias componantur, simulque litteras, et minores, et maiores disciplinas praesertim sacra saddiscant... Deinceps admonendi sunt ipsi (scil. episcopi) ne illud efficiant, vel civilibus permittant potestatibus, quod clerici tum solum denique ad sacerdotalem spiritum explorandum augendumque in semina ingrediantur, cum per aliquot annos literarum scientiarumque studia sive in gymnasiis, sive in universitatibus perfecterint: nemini siquidem licet tridentinam seminariorum formam immutate, neque alia in eorum loca instituta sufficere, quae nunquam seminariis ecclesiae iudicio aequiparantur...” (Mansi 53, 873—874).

⁸⁴ *Postulata a pluribus Galliarum Episcopis Sanctissimo DD. NN. Pio Papae IX et Sacrosancto Concilio Vaticano reverenter proposita. 1869. De seminariis clericorum ubique instituendis.* „Instituantur in omnibus dioecesibus maiora seminaria, a minoribus prorsus distincta...” (Coll. Lac. 7, 833). *Postulata Archiepiscopi et Episcoporum Belgii Emis ac Rmis Concilii Vaticani Patribus a Smo D. N. Pio Papa IX ad examinandas Patrum propositiones deputatis oblata. Romae, 29 Januarii 1870. II. De Clericorum Seminariis.* „Seminaria in Belgio florent studiis et vera pietate, ex eo quod alumni humaniora discentes educantur in minori, ut vocari solet, Seminario, veste modesta non tamen prorsus clericali induti, omnino separati ab alumnis, qui disciplinis theologicis incumbunt. Hi autem ad ordines non admittuntur, antequam per longum tempus, annos scilicet tres vel quattuor, in Convictu Seminarii quasi in novitiatu ordinis ecclesiastici vixerint. Postulatur itaque, ut hoc Seminariorum regimen approbetur, vel saltem nullo modo improbetur; improbatum utique videretur, si nude praescripta Concilii Tridentini de Seminariis inculcarentur”. (Coll. Lac. 7, 876).

omawianego zagadnienia za rządów dwóch następnych papieży, tj. Leona XIII (1878—1903) oraz św. Piusa X (1903—1914)⁸⁵.

Pontyfikat Leona XIII otwiera drugi etap ewolucji stanowiska Stolicy Apostolskiej wobec instytucji niższych seminariów. Na tym etapie doszło nie tylko do oficjalnego uznania, ale również do propagowania tej instytucji przez Stolicę Apostolską, co jednak nie było jeszcze równoznaczne z wprowadzeniem jej do prawodawstwa powszechnego Kościoła Zachodniego. Pierwszym dokumentem⁸⁶, który zwiastował zasadniczą zmianę w stanowisku Stolicy Apostolskiej, była instrukcja Kongregacji Rozkrzewienia Wiary skierowana do wikariusza apostolskiego misji chińskiej 18 października 1883 r.⁸⁷. W tej instrukcji Kongregacja doradza usilnie, by również na terenie Chin — wzorem innych misji — wyodrębnić z seminarium diecezjalnego niższe seminarium („collegium puerorum praeparatorium — petit séminaire”) — celem lepszego i sprawniejszego przygotowania tubylczych kandydatów do stanu kapłańskiego. Tym samym Stolica Apostolska nie tylko aprobowała praktykę prawodawstwa partykularnego na terenach podległych Kongregacji Rozkrzewienia Wiary, które rozdzieliło już od dawna instytucję seminarium na niższe i wyższe seminaria, ale — co więcej — stawiała ją jako wzór dla rozwiązania palącej kwestii formacji kleru tubylczego na misjach⁸⁸.

Drugim ważnym dokumentem w omawianej materii była encyklika Leona XIII „*Quod multum*” do biskupów węgierskich, ogłoszona 22 sierpnia 1886 r., w której papież nawiązał do istniejących na Węgrzech niższych i wyższych seminariów⁸⁹. Tym samym aprobował rozdział instytucji seminarium diecezjalnego, jakiego dokonały węgierskie synody prowincjonalne⁹⁰. O ile w tej encyklice Leon XIII nie użył wprost wy-

⁸⁵ Por. T. Grandérath, — K. Kirch, *Geschichte des Vatikanischen Konzils 1. Vorgeschichte*, Freiburg i.B. 1903, 41 nn. i 438; H. Laemmer, *Zur Codification des canonischen Rechts. Denkschrift*, Freiburg i.B. 1899, 109—110; U. Stutz, *Der Geist des Codex Iuris Canonici*, Stuttgart 1918, 151.

⁸⁶ M. Bargilliat sądzi, że już encyklika Leona XIII „*Etsi nos*” z 15. 2. 1882 r. i „*Benevolentiae caritas*” (ad Episcopos Hiberniae) z 1. 8. 1882 r. mówią o niższych seminariach (por. dz. cyt., 24). W obydwóch jednak wypadkach jest tylko mowa o potrzebie długofalowego przygotowania kandydatów do stanu duchownego.

⁸⁷ IV. 1. „Juxta memorati decreti tridentini ordinationem certus puerorum numerus in seminario alendus ac religiose educandus praescribitur...”.

2. „Optimum quoque consilium S. Congregatio existimat, quod a nonnullis Vic. App. susceptum est, ut singularis schola instituat in qua pueri huiusmodi ab aliis separati ad seminarium praeparantur: vel satius, ut iam in pluribus missionibus factum est, collegium puerorum praeparatorium (petit séminaire) a seminario proprie dicto divisum constitutur”. (CIC Fontes 7, n. 4903).

⁸⁸ O znaczeniu omówionej instrukcji Kongregacji Rozkrzewienia Wiary dla instytucji niższych seminariów świadczy również fakt umieszczenia tego dokumentu przez kardynała P. Gasparriego wśród źródeł kan. 1354 § 2.

⁸⁹ 8. „... Huc sane spectant sacra Seminaria: Vosque, Venerabilis Fratres, non pauca habetis tum pueris ad clericatum praeparandis, tum clericis instituendis praeclare fundata...” (CIC Fontes 3, n. 594). — Jest rzeczą znamieną, że w encyklice „*Pergrata nobis*”, skierowanej do biskupów portugalskich 14 września 1886 r., Leon XIII, cytując w niej fragment swojej encykliki skierowanej do biskupów węgierskich, opuścił w nim wspomniany passus dotyczący niższych i wyższych seminariów (por. CIC Fontes 3, n. 595, 11) najprawdopodobniej dlatego, ponieważ na terenie Portugalii istniały prawie wyłącznie seminaria typu koncyliarnego. Por. SEC, 853—867.

⁹⁰ Por. przyp. n. 43.

rażeń „niższe” i „wyższe” seminaria, a jedynie określenia zastępcze, o tyle w encyklice *„Depuis le jour”* zaadresowanej do kleru francuskiego 8 września 1899 r. posługuje się nimi raz po raz⁹¹. Ponadto papież nie ograniczył się jedynie do „rejestracji” faktu istnienia takich zakładów na terenie Francji, ale wygłosił wspaniałą pochwałę instytucji niższych seminariów, jako niezawodnego środka właściwej formacji kandydatów do stanu kapłańskiego⁹². Słowa papieża oznaczały więc już nie tylko prostą aprobatę tych zakładów, ale uznanie ich za wzorcowe rozwiązanie w dziedzinie przygotowania przyszłych kapłanów. Z tej przyczyny encyklika *„Depuis le jour”* ma podobne znaczenie dla instytucji niższych seminariów, jak omówiona instrukcja Kongregacji Rozkrzewienia Wiary⁹³.

Kolejnym dokumentem Stolicy Apostolskiej w przedmiocie niższych seminariów był list Leona XIII, skierowany 17 września 1902 r. do biskupów filipińskich, który stanowił niejako logiczną konsekwencję poprzednich. Papież omawiając zagadnienie seminariów diecezjalnych rzucił biskupom, by zdecydowali się podzielić istniejące na Filipinach seminaria diecezjalne typu koncylialnego na odrębne zakłady, jedne przeznaczone dla studiów humanistycznych, drugie dla filozoficzno-teologicznych, czyli innymi słowy doradził im wprowadzenie instytucji niższych seminariów — podobnie jak i wyższych — której tam dotąd nie było⁹⁴. W ten sposób za pontyfikatu Leona XIII instytucja niższych seminariów doczekała się nie tylko faktycznego uznania — jak poprzednio — ale również oficjalnej aprobaty ze strony Stolicy Apostolskiej i — co jest jeszcze ważniejsze — poparcia przez nią, które uwidoczniło się szczególnie w jej pierwszych wysiłkach w kierunku upowszechnienia tych zakładów, zarówno na terenach misyjnych, jak i na obszarach o stałej hierarchii kościelnej.

Dalszym krokiem na drodze pełnego przyjęcia instytucji niższych seminariów była działalność św. Piusa X. Papież ten nie ograniczył się — jak jego poprzednik — do poparcia tych zakładów swoim autorytetem i do zachęt w kierunku ich zaprowadzenia. Podejmując bowiem zakrojony na szeroką skalę plan reorganizacji sieci seminariów we Włoszech, uczynił z niższych seminariów jeden z zasadniczych elementów swojej reformy. Każda diecezja miała posiadać własne niższe seminarium. Większe diecezje ponadto jeszcze wyższe, mniejsze natomiast diecezje,

⁹¹ 7. „... cette échelle ascendante qui, d'abord par les petits, puis par les grands Séminaires, fera monter jusqu'au sacerdoce les jeunes gens...” (CIC Fontes 3, 642).

⁹² 8. „Quant aux petits Séminaires, cette très-salutaire institution a été souvent et justement comparée à ces pépinières, ou sont mises à part les plantes qui réclament des soins plus spéciaux et plus assidus moyennant lesquels seuls elles peuvent porter des fruits et dédommager de leurs peines ceux qui s'appliquent à les cultiver ... C'est la gloire de l'Eglise de France, dans le siècle présent d'en avoir tenu le plus grand compte, puisqu'il n'est pas un seul des 94 diocèses dont elle se compose, qui ne soit doté d'un ou de plusieurs petits Séminaires” (CIC Fontes 3, 642).

⁹³ Kardynał P. Gasparri wyliczył encyklikę *„Depuis le jour”* wśród źródeł kan. 1354 § 2.

⁹⁴ Litt. Ap. „Quae mari sinico” pro Insulis Philippinis, 17 sept. 1902. VI. *De Seminariis*. „... Consultius autem erit si adolescentes qui litteris student, aliis utantur aedibus; aliis vero iuvenes, qui litterarum cursu emenso, in philosophiam ac theologiam incumbunt” (Enchiridion Clericorum, n. 616). Por. C. S. Ali se d a, dz. cyt., 118. — Kardynał P. Gasparri nie umieścił tego dokumentu w CIC Fontes.

zamiast utrzymywać własne wyższe seminaria, otrzymały możliwość korzystania z seminariów regionalnych. W ten sposób niższe seminaria stały się podstawową jednostką organizacyjną w sieci seminariów włoskich, obok wyższych seminariów i seminariów regionalnych. Wprowadzenie na szeroką skalę instytucji niższych seminariów we Włoszech przez Piusa X, było wprowadzie aktem prawa papieskiego, ale mającego jedynie znaczenie partykularne, a nie uniwersalne dla całego Kościoła⁹⁵. Tym niemniej jednak zapowiadało już wyraźnie przyszły kształt prawodawstwa powszechnego w przedmiocie seminariów diecezjalnych, zwłaszcza że za rządów Piusa X pojawiły się dwa dokumenty Stolicy Apostolskiej, które świadczyły o tym, że zamierza ona wprowadzić instytucję niższych seminariów do przygotowywanego Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Pierwszy z tych dokumentów, wydany przez Kongregację dla Spraw Zakonnych w dniu 15 czerwca 1909 r. zawierał zakaz przyjmowania bez nowego specjalnego indultu Stolicy Apostolskiej jakiegokolwiek urzędu w wyższych i niższych seminariach przez zakonników, którzy otrzymali indult sekularyzacyjny⁹⁶. Drugi dokument, ogłoszony przez Kongregację Konsystorialną 31 grudnia 1909 r., dotyczył sprawozdania o stanie diecezji, które powinni składać poszczególni ordynariusze. Jest w nim wyraźnie mowa o obowiązku zdania dokładnej relacji o stanie majątkowym seminarium, a w wypadku posiadania przez diecezję niższego seminarium, oddzielnie o sytuacji materialnej każdego z nich⁹⁷.

Na zakończenie trzeba wspomnieć o jednym jeszcze dokumencie Stolicy Apostolskiej, który został wydany na krótko przed ostateczną recepcją niższych seminariów przez Kodeks Prawa Kanonicznego. Po powołaniu do życia przez papieża Benedykta XV 4 listopada 1915 r. Kongregacji dla Seminariów i Uniwersytetów⁹⁸, ten nowy organ Stolicy Apostolskiej rozesłał — podobnie jak w 1909 r. Kongregacja Konsystorialna — instrukcję dotyczącą sprawozdania ze stanu seminariów wszystkim ordynariuszom. Również i ta nowa instrukcja wskazywała na dojrzewający zamiar wprowadzenia przez Stolicę Apostolską instytucji niż-

⁹⁵ Por. zwłaszcza list okólny Piusa X „*Le visite apostolique*” do episkopatu włoskiego z 1912 r. z zaleceniem dokonania podziału seminarium diecezjalnego na dwa zakłady, tj. na niższe i wyższe seminaria: „1. In primo luogo, ottimo, per non dire necessario, consiglio sarebbe di separare nei Seminari gli alunni grandi dai piccoli, e, dove fosse possibile, formarne due istituti...” (CIC Fontes 5, n. 2084).

⁹⁶ S. C. de Religiosis, dect. 15 iun. 1909. „... Pius Papa Decimus decernere dignatus est, ut omnibus deinceps recriptis, quibus saecularizatio perpetus vel ad tempus, aut votorum perpetuorum relaxatio, prout supra, sacerdotibus et clericis in sacris ordinibus constitutis conceditur, adnexae intenduntur, licet non expressae, sequentes clausulae, quarum dispensatio Sanctae Sedi reservatur: Vetitis, absque novo et speciali Sanctae Sedis indulto:

2. Quolibet magisterio et officio in seminariis clericalibus maioribus et minoribus...” (CIC Fontes 6, n. 4393).

⁹⁷ S. C. Consist., *Ordo servandus in relatione de statu ecclesiarum*, 31 dec. 1909. Cap. VIII. Art. 1. *De seminario dioecesano*. 82. „Paucis dicatur quae sit Seminarii fabrica... Si vero dioecesanum Seminarium non unicum sit, sed in maius et minus, vel in plura aedificia divisum, exponatur, quae sit materialis singulorum conditio”. (CIC Fontes 5, n. 2065).

⁹⁸ *Motu proprio „Seminaria”* — CIC Fontes 3, n. 708.

szych seminariów do ustawodawstwa powszechnego Kościoła Zachodniego, ponieważ dotyczył obowiązku przedłożenia relacji zarówno ze stanu wyższego, jak i niższego seminarium⁹⁹.

IV RECEPCJA NIŻSZYCH SEMINARIÓW PRZEZ KODEKS PRAWA KANONICZNEGO

Trzecim etapem, a zarazem ukoronowaniem ewolucji stanowiska Stolicy Apostolskiej wobec niższych seminariów, było wprowadzenie tej instytucji — uformowanej przez prawo partykularne — do prawodawstwa powszechnego Kościoła Zachodniego. Kodeks Prawa Kanonicznego, powtarzając przepisy dekretu soboru trydenckiego o seminariach dotyczące obowiązku posiadania przez każdą diecezję własnego seminarium¹⁰⁰ domaga się w większych przynajmniej diecezjach ustanowienia dwóch seminariów, niższego dla studiów humanistycznych i wyższego dla studiów filozoficznych¹⁰¹. Sformułowanie przepisu kodeksowego wskazuje na to, że zamiarem Stolicy Apostolskiej było, by nie tylko nowo powstałe lub nieposiadające dotąd własnego seminarium diecezje założyły u siebie niższe i wyższe seminaria, ale by również te diecezje, które miały seminarium dawnego typu koncyliarnego, rozdzieliły je na dwa odrębne zakłady, tj. na niższe i wyższe seminaria. Za taką interpretacją myśli prawodawcy kościelnego przemawia również dalszy jeszcze przepis kodeksu, który podaje normy zaradcze w wypadku absolutnej niemożliwości założenia seminarium lub niepokonalnych trudności w prowadzeniu go na odpowiednim poziomie. Zezwalając w takim wypadku biskupowi na wysłanie swoich alumnów do innego seminarium, o ile nie istnieje na danym terytorium kościelnym seminarium międzydiecezjalne lub regionalne, Kodeks podkreśla, że wspomniane trudności będą dotyczyły raczej wyższych seminariów, a nie niższych, co wskazuje na ukrytą wprawdzie, lecz dostrzegalną myśl ustawodawcy kościelnego, by każda diecezja posiadała przynajmniej własne niższe seminarium¹⁰².

Dlatego podzielam opinię tych autorów, którzy przepis Kodeksu Prawa Kanonicznego, dotyczący obowiązku posiadania przez każdą diecezję niższego seminarium, uważają za normę preceptywną, czyli wiążącą,

⁹⁹ „1. De Seminarii constitutione et aedibus. Quot Seminaria dentur in quavis Dioecesi — aedificia — Seminaria Maiora et Minora — domus rusticationis” (Archiv. S. Congreat. locus I, n. 1 — cyt. wg SEC, 230—231). Por. również A. Micheletti, *Constitutiones Seminariorum Clericalium ex Codice Plano-Benedictino omnium Gentium Sacris Institutis accommodatae*, Taurini 1919, 196 nn.

¹⁰⁰ Kan. 1354 § 1. „Unaquaeque diocesis in loco convenienti ab Episcopo electo Seminarium seu collegium habeat in quo, pro modo facultatum et dioecesis amplitudine, certus adolescentium numerus ad statum clericalem instituatur”.

¹⁰¹ Kan. 1354 § 2. „Curandum ut in maioribus praesertim dioecesis bina constituentur seminaria: minus, scilicet, pro pueris litterarum scientia imbuendis, maius pro alumnis philosophiae ac theologiae vacantibus”.

¹⁰² Kan. 1354 § 3. „Si constitui Seminarium dioecesanum nequeat aut in constituto Seminario conveniens institutio, praesertim in philosophicis ac theologicis disciplinis desideretur, Episcopus alumnos in alienum Seminarium mittat, nisi Seminarium interdioecesanum vel regionale, auctoritate apostolica, constitutum fuerit”.

a nie tylko dyrektywną, czyli na sposób rady¹⁰³. Za taką interpretacją przemawiają również: po pierwsze — założenia reorganizacji sieci seminariów włoskich, rozpoczętej przez Piusa X, która zakładała, że każda diecezja miała posiadać własne niższe seminarium, a tylko większe i zasobniejsze również i wyższe, po drugie — zalecenia wydane przez Stolicę Apostolską po promulgacji Kodeksu przy okazji erekcji nowych diecezji co do założenia w jak najszybszym czasie przynajmniej niższego seminarium¹⁰⁴; po trzecie — postępujący od chwili wydania Kodeksu podział seminariów koncyliarnych na niższe i wyższe seminaria, głównie w krajach romańskich¹⁰⁵.

Przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego w sposób nie budzący wątpliwości dowodzą, że niższe seminaria uzyskały w nim status odrębnej i samodzielnej instytucji naukowo-wychowawczej kleru diecezjalnego¹⁰⁶. Tym samym fakt recepcji instytucji prawa partykularnego, jaką były niższe seminaria w ciągu kilku wieków, przez prawo powszechne Kościoła Zachodniego stało się faktem dokonany w chwili promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego przez papieża Benedykta XV dnia 27 maja 1917 r. Ta recepcja oznaczała równocześnie gruntowną zmianę modelu strukturalnego seminarium diecezjalnego, który obowiązywał od soboru trynddeckiego na terenie prawodawstwa powszechnego. Zmiany modelu poszły w kierunku wyznaczonym i przygotowanym przez prawo partykularne, które opowiadało się za erekcją niższych i wyższych oraz regionalnych seminariów.

Zmiany w modelu strukturalnym nie były jedyne, jakie prawo partykularne wypracowało na odcinku instytucji seminarium diecezjalnego. Daleko idące zmiany wprowadziło ono również w całokształcie jej struktury prawnej¹⁰⁷.

¹⁰³ W. Onclin, *De rectoribus seminariorum*, Jus Pontificium 15 (1935) 288: „... Seminaria minora ad normam Codicis aequae vera sunt semina, imo saltem in maioribus dioecibus de praecepto constituenda (can. 1354 § 2.) Non tantum directiva, sed praeceptiva dicenda est haec dispositio, saltem pro dioecibus ita amplis, ubi necessaria vel utilia sunt Semina minora”. — Taką samą opinią reprezentuje F. D. Sackett, który przeprowadził obszerną analizę kodeksowego terminu „curandum” w Lib. III. Tit. XXI. „De Seminariis” (*The spiritual director in an ecclesiastical seminary*. Universitas Catholica Ottaviensis, Series canonica 13, Ottawa 1945, 74 nn) i R. Naz (*Séminaire*. W: DDC 7, 940). Opowiadając się za opinią tych autorów, nie zgadzam się tym samym z opinią przeciwną, której najdalej idącym reprezentantem jest A. Langasco, uznający przepis kan. 1354 § 2 jedynie za „aliqd ultra merum consilium” (*De institutione clericorum in disciplinis inferioribus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1936, 133).

¹⁰⁴ Por. „Botucatuensis dismembrationis et erectionis dioecesis Cafaelandensis”: „Pius Episcopus... ad perpetuam rei memoriam... Mandamus insuper ut, quamprimum fieri poterit, saltem parvum Seminarium (podkreślenie własne) dioecesanum, iuxta Codicis decreta ac Sacrae Congregationis de Seminariis normas erigatur...” (AAS 19 (1927) 371); oraz analogiczne wytyczne papieży Piusa XII (AAS 36 (1944) 236) i Jana XXIII (AAS 54 (1962) 81).

¹⁰⁵ Por. SEC, 598 nn.

¹⁰⁶ Kodeks Prawa Kanonicznego pominął milczeniem przepis dekretu soboru trynddeckiego o zależności organizacyjnej i administracyjnej seminariów leżących na terenie diecezji od seminarium znajdującego się w stolicy biskupiej. Por. J. Schmidt, *The Academic curriculum in the Minor Seminary*, The Jurist 11 (1951) 380.

¹⁰⁷ Zob. S. Bista, *Niższe seminaria...* 218—330.

V ZAKOŃCZENIE

Sobór Watykański II zaliczył instytucję niższych seminariów do środków budzenia powołań kapłańskich i pielęgnowania pierwocin tych powołań¹⁰⁸ i tym samym wyłączył je z obrębu instytucji formacji kapłańskiej w ścisłym tego słowa znaczeniu. To wyłączenie zostało bardzo mocno uwypuklone przez ustalenie odrębnego ideału formacyjnego dla tych zakładów. Ideałem tym jest realizacja powołania życiowego chrześcijanina w świetle wzoru Chrystusa-Odkupiciela¹⁰⁹, a nie właściwego powołania kapłańskiego w oparciu o wzór Chrystusa-Nauczyciela, Kapłana i Pasterza¹¹⁰, jak to ma mieć miejsce w zakładach służących wyłącznie zadaniom formacji kapłańskiej, tj. w wyższych seminariach¹¹¹. Ukonstytuowanie własnego i specyficznego ideału wychowawczego dla niższych seminariów, podkreśla jeszcze bardziej ich odrębność w stosunku do wyższych seminariów, aniżeli uczynił to Kodeks Prawa Kanonicznego. Dzięki temu Sobór Watykański II przypieczętował ostatecznie linię rozwojową niższych seminariów, wypracowaną przez prawodawstwo partykularne. Wielu bowiem z nich została nadana forma tzw. „seminaria mixta”, tzn. zakładów, które przyjmowały nie tylko kandydatów do stanu kapłańskiego, ale również uczniów, którzy nie mieli zamiaru poświęcenia się w przyszłości służbie Bożej. Chociaż biskupi zdawali sobie sprawę z tego, że „seminaria mixta” tracą w pewien sposób charakter właściwych seminariów i starali się zabezpieczyć je przed tym niebezpieczeństwem¹¹², pozostawało jednak faktem, że takich zakładów przybywało coraz więcej i że przybierały one coraz bardziej charakter instytucji nie przeznaczonej w ścisłym tego słowa znaczeniu i wyłącznie dla formacji kapłańskiej. Ponadto nie od rzeczy będzie stwierdzić, że określony przez Sobór Watykański II ideał formacyjny niższych seminariów został również przygotowany przez prawodawstwo partykularne, które raz po raz starało się uchwycić specyfikę formacyjną tych zakładów w stosunku do wyższych seminariów¹¹³.

Wszystkie te stwierdzenia pozwalają na wysunięcie ogólnego wniosku, że instytucja niższych seminariów duchownych diecezjalnych jest przy-

¹⁰⁸ DFK II. *De vocationibus ecclesiasticis instantius fovendis*, n. 2—3 (AAS 58 (1966) 714—716).

¹⁰⁹ DFK n. 3: „In Seminariis Minoribus... alumni... ad Christum Redemptorem... sequendum componantur” (tamże, 715).

¹¹⁰ DFK n. 4 „In eis (scil. Seminariis Maioribus — uwaga własna) integra alumnorum institutio eo tendere debet ut ad exemplar Domini nostri Iesu Christi, Magistri, Sacerdotis et Pastoris, verum animarum pastores ipsi formentur...” (tamże, 716).

¹¹¹ „Hac peculiari cura componitur alumni ad aspectum vere positivum vitae christianae, ita ut sequantur Christum Redemptorem (non adhuc sacerdotem: ideale enim in Seminari Minori proponitur vocatio christiana, potius quam specificie sacerdotalis)...” — L. Mendizábal, — P. Huizing, *Decretum de institutione sacerdotali Concilii Vaticani II*, *Periodica de re morali-canonica-liturgica* 55 (1966) 212.

¹¹² Por. *Decreta Concilii provinciae Albiensis* a. 1850. Tit. VII. *De studiis ecclesiasticis*. Decr. II. *De selectu alumnorum pro seminariis*. 1. *Pro seminariis minoribus*. (Coll. Lac. 4, 439); *Acta et Decreta Concilii Plenarii Baltimorensis terrii* a. D. 1884, Baltimore 1886, 79; *Acta et Decreta Concilii Plenarii Americae Latinae in Urbe celebrati* a. D. 1899, Romae 1900, 267—268; *Decreta Concilii Plenarii Quebecensis I* a 1909, Decr. 161 (cyt. wg B. Desrochers, *Le premier Concil Plénier de Québec et le Code de Droit Canonique*, *Canon Law Studies* n. 152, Washington 1942, s. 44—45).

¹¹³ Zob. S. Bista, *Niższe Seminaria...* 303—330.

kładem ilustrującym proces wpływu prawa partykularnego na konfigurację przepisów prawa powszechnego. Przybliżają one również zrozumienie ewolucyjnych przemian zachodzących w prawie kościelnym, które sprawiają, że nie zastyga ono nigdy na kształt skamieniałych przepisów, ale zachowuje stałą zdolność do wewnętrznego rozwoju i elastycznego przystosowania się do bieżących potrzeb życia i działalności Kościoła.

L'INSTITUTION DES PETITS SÉMINAIRES DIOCÉSAINS EXEMPLE DE L'INFLUENCE DU DROIT PARTICULIER SUR LE DROIT ECCLÉSIASTIQUE UNIVERSAL

Résumé

Le droit canon est en prise à de très grands changements. Sa nouvelle codification, préparée depuis de longues années, en sera l'expression. Ce fait n'a rien d'extraordinaire, puisque le droit ecclésiastique est soumis à la loi d'un développement continu, excepté ce qui dans ce droit est immuable, à savoir le droit divin. Le domaine dans lequel ce droit de développement continu se fait souvent remarquer, est celui de l'influence qu'exerce le droit particulier sur la formation des lois du droit universel. Les exemples, en ce domaine, sont très précieux, car ils permettent de mieux connaître le processus des changements du droit canon; ils permettent, en outre, de mieux comprendre le caractère propre de ces changements, car ils montrent très clairement les limites dans lesquelles ils s'effectuent, c.a.d. le domaine du droit ecclésiastique d'origine humaine. L'institution des petits séminaires diocésains est un de ces exemples. Les petits séminaires, en effet, sont l'exemple de la formation très lente d'une institution ecclésiastique juridique sur la base du droit particulier et de son développement progressif dans différentes églises locales. Aux origines de ce processus se trouve la loi du droit universel, contenue dans le célèbre décret du Concile de Trente sur les séminaires donnant naissance à l'institution des séminaires diocésains. L'idée des petits séminaires est venue de la préoccupation mise à réaliser, autant que faire se pouvait, le but principal du décret tridentin, à savoir: fournir à l'Église des prêtres bien préparés. On réalise ce but par le partage du séminaire diocésain en deux instituts séparés et complémentaires, le grand et le petit séminaire. Dans ces deux instituts, on pouvait réaliser avec plus de facilité et de profit la formation systématique et à long terme du clergé diocésain, selon les postulats du Concile de Trente, par l'adaptation des programmes à l'âge et aux capacités des étudiants. Pendant le XIX siècle, les petits séminaires se sont transformés en institutions distinctes de formation du clergé et se sont répandus dans toute l'Église. Le décret du Concile de Trente sur les séminaires diocésains, qui promulguait dans l'Église une loi universelle, ne prévoyait pas une telle institution. Le développement des petits séminaires dans toute l'Église et leur utilité dans la formation de nouvelles générations de prêtres poussa le Saint-Siège à accepter tacitement l'existence de cette institution, ensuite à lui octroyer une approbation et un appui expli-

cite, et enfin à l'introduire dans le Code du Droit Canon. C'est ainsi que l'acceptation d'une institution du droit particulier, c.a.d. des petits séminaires, par le droit universel de l'Église d'Occident, devint un fait accompli. Le second Concile du Vatican, qui compte les petits séminaires parmi les moyens de culture des vocations sacerdotales, et, de ce fait, ne les considère plus comme institution de formation sacerdotale au sens strict de ce mot, a définitivement consacré le développement des petits séminaires dans le sens où les menait le droit particulier. Ces instituts, en effet, devenaient de plus en plus des instituts mixtes, recevant des élèves qui n'avaient pas l'intention de devenir prêtre. Ils se transformaient en instituts dont le but exclusif, n'était pas de former des candidats au sacerdoce.